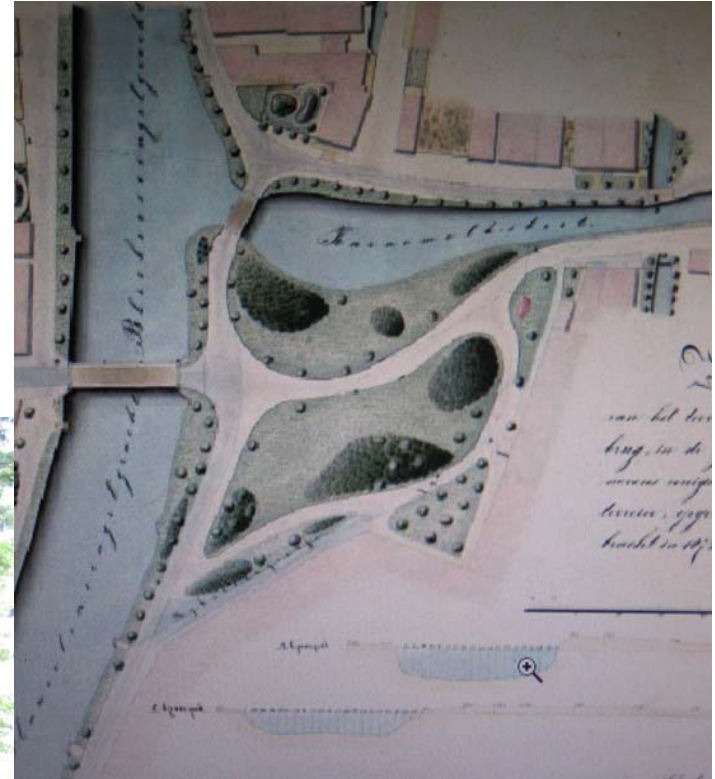

CULTUURHISTORISCHE ANALYSE GEBIED JAN VERSWOLLEZONE IN GOUDA

Historie, beschrijving en waardering

onderzoek i.o.v. de gemeente Gouda, oktober 2006

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

COLOFON

Opdrachtgever

Gemeente Gouda
Afd. Stedelijke Ontwikkeling

Rapportage en fotografie

Monumenten Advies Bureau
i.s.m. Becker & Van de Graaf (Archeologie)

Kaarten

Monumenten Advies Bureau

BECKER & VAN DE GRAAF

Postbus 3012
2220 CA Katwijk (ZH)
tel: 071-3326888

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

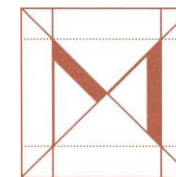
drs. C.J.B.P. Frank
drs. F.A.C. Haans

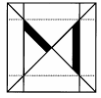
drs. W. Boerefijn
mw. drs. C.H.J.M. van den Broek
H.J. van Capelleveen
drs. J.H.J. van Hest
ing. G. Korenberg

Bredestraat 1
6542 SN NIJMEGEN
tel: 024-3786742
fax: 024-3792477
E-mail: Info@monumentenadviesbureau.nl

Website: www.monumentenadviesbureau.nl

Dit is een uitgave van het Monumenten Advies Bureau, Nijmegen,
oktober 2006, Copyright MAB Nijmegen 2006

CULTUURHISTORISCHE ANALYSE JAN VERSWOLLEZONE GOUDA

INHOUDSOPGAVE:

1 Inleiding. De Cultuurhistorische Analyse 2

- 1.1 Nota Cultuurhistorie 2
- 1.2. Het doel van de Cultuurhistorische Analyse 2
- 1.3 De opzet van het onderzoek 3

2 Korte samenvatting van de bevindingen en aanbevelingen 4

- 2.1 Conclusies algemeen 4
- 2.2 Aanbevelingen algemeen 4
- 2.3 Archeologische verwachting en aanbevelingen 5

3 Beknopte beschrijving van het onderzoeksgebied 7

- 2.1 Ligging 7
- 2.2 Begrenzing 7
- 2.3 Hoofdstructuur 8
- 2.4 Beschrijving 8

3 Historisch-ruimtelijke ontwikkeling 18

- 3.1 Korte geschiedenis van de stad Gouda 18
- 3.2 Historische schets van het onderzoeksgebied en de randen eromheen 18

4 Geologische en archeologische ontwikkeling 38

- 4.1 Geologische ontwikkeling 38
- 4.2 Archeologische ontwikkeling 39
- 4.3 Archeologische verwachting en aanbevelingen 40
- 4.4 Literatuur en kaarten 42

5 Cultuurhistorische waarden 43

- 5.1 Historisch-ruimtelijke structuren 43
- 5.2 Historisch-bouwkundige objecten 44
- 5.3 Waardevolle historische groenelementen 47
- 5.4 Archeologie 48

6 Conclusies en aanbevelingen 49

- 6.1 Conclusies algemeen 49
- 6.2 Aanbevelingen 49
- 6.3 Archeologische verwachting en aanbevelingen 50
- Inventarisatielijst 51

7 Literatuur/bronnen 52

1. INLEIDING. DE CULTUURHISTORISCHE ANALYSE

1.1 Nota Cultuurhistorie

Het “stedelijke landschap” van de gemeente Gouda is voortdurend in beweging. Ingrepen vinden plaats om tegemoet te komen aan de steeds veranderende wensen van bewoners en gebruikers. Een proces van verleden, heden en toekomst. Stadsuitbreidingen in de vorm van nieuwe wijken en stadsvernieuwing en herontwikkeling in bestaande wijken vormen een belangrijk onderdeel van de veranderingen.

Het onderzoeksgebied Jan Verswollezones is één van de plangebieden in Gouda, die in de nabije toekomst een nieuwe impuls zullen krijgen door het invoegen van nieuwe functies en structuren, en die binnen het gebied liggen “waar volgens de richtlijnen gemeente Cultuur Historische Analyse wordt gevraagd bij art.19 lid 1 en 2 afwijking bestemmingsplan” (zie kaart in Nota Cultuurhistorie).

In veranderingsprocessen in historische wijken en gebieden wordt men geconfronteerd met de aanwezigheid van relict en herinneringen, die vanuit cultuurhistorisch oogpunt van belang kunnen zijn.

In de Goudse Nota Cultuurhistorie is expliciet geformuleerd dat met betrekking tot die veranderingsprocessen momenten worden ingebouwd waarbij bewuste keuzes worden gemaakt over het al dan niet handhaven van cultuurhistorische waarden. Het verzamelen van cultuurhistorische informatie over gebouwen en terreinen is o.a. nodig voor de ontwikkeling van projecten, bestemmingsplannen en voor de beoordeling van bouwplannen.

Om nu een goed beeld te verkrijgen van de nog aanwezige sporen van de ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis van de Jan Verswollezones, heeft de gemeente Gouda deze Cultuurhistorische Analyse (CHA) laten opstellen.

De analyse geeft een inventarisatie en omschrijving van de belangrijkste

cultuurhistorische waarden in het onderzoeksgebied en zal uiteindelijk kunnen leiden tot het opstellen van een aantal randvoorwaarden, die uit cultuurhistorisch oogpunt binnen toekomstige planontwikkelingen voor het gebied een grote rol dienen te spelen. De inventarisatie en waardenbepaling is uiteraard samengesteld op basis van waarnemingen in het gebied in zijn tegenwoordige hoedanigheid.

1.2 Het doel van de Cultuurhistorische Analyse

Een Cultuurhistorische Analyse (CHA) omvat een cultuurhistorische inventarisatie en beoordeling van een specifiek gebied of terrein. Ze beschrijft beknopt de bestaande situatie, de historisch-ruimtelijke ontwikkelingen en geeft een overzicht van de aanwezige cultuurhistorische componenten. Met behulp van de analyse kan een kader worden geformuleerd, waarbinnen nieuwe ontwikkelingen zouden kunnen plaatsvinden, met behoud, inpassing of zelfs versterking van de belangrijkste historische waarden. Er worden ook aanbevelingen gedaan hoe om te gaan met deze waarden. Op deze wijze kan de cultuurhistorie een evenwaardige rol spelen bij het opstellen van randvoorwaarden in de toekomstige planvorming. Bovendien wordt duidelijk in welke mate bouwhistorisch of archeologisch onderzoek nodig is, wanneer bepaalde waarden na afweging van de verschillende belangen geheel of gedeeltelijk vernietigd zouden worden.

Met deze doelstellingen sluit de CHA Jan Verswollezones aan bij de in de vorige paragraaf genoemde Nota Cultuurhistorie (paragraaf 3.2-3.3), maar ook op het rijksbeleid zoals dat is geformuleerd in de in 1999 opgestelde nota Belvedere, die ingaat op de relatie tussen cultuurhistorie en de ruimtelijke inrichting van Nederland. De hierin geformuleerde centrale doelstelling van het toekomstige ruimtelijke beleid luidt, dat de cultuurhistorische identiteit sterker richtinggevend wordt voor de inrichting van de ruimte in Nederland, d.w.z. dat men zich ten doel stelt de cultuurhistorische identiteit te erkennen en herkenbaar te houden in zowel het stedelijke als landelijke gebied, als kwaliteit en uitgangspunt voor

verdere ontwikkelingen.

Door zo zorgvuldig mogelijk om te springen met de cultuurhistorische componenten kunnen de positie van een gebied ten opzichte van zijn omgeving en de specifieke historische uitstraling van de belangrijkste historische relicten herkenbaar blijven. Voor de nieuwe gebruikers blijft identificatie met het verleden van hun werk- of woonplaats mogelijk.

De doelstelling van deze CHA is dan ook om vanuit dit perspectief een bijdrage te leveren aan de planvorming en toekomstige inrichting van het gebied.

1.3 De opzet van het onderzoek

De opzet van de CHA voor het gebied volgt die van eerder door het MAB uitgebrachte cultuurhistorische onderzoeksrapportages, zoals analyses van stads- en dorpsgebieden in Arnhem, Roermond, Nijmegen en Oosterbeek.

Het Monumenten Advies Bureau heeft de gegevens vergaard bij de veldwerkinventarisaties en het bronnenonderzoek verwerkt in deze opzet. Voor de archeologische component heeft het bureau Becker & Van de Graaf uit Katwijk/Nijmegen zorg gedragen.

Het rapport

De opzet van het rapport is als volgt. Hoofdstuk 2 geeft een korte preliminaire samenvatting van de bevindingen en aanbevelingen. Hoofdstuk 3 geeft een beknopte beschrijving van het onderzoeksgebied zoals het er heden ten dage bij ligt. Hoofdstuk 4 beschrijft vervolgens de historisch-ruimtelijke ontwikkeling van het gebied, dat hierbij in een iets ruimer kader wordt geplaatst. Deze beschrijving vormt de basis voor en de verantwoording van de duiding van de cultuurhistorische kwaliteiten die in het gebied zijn aangetroffen. Deze zijn samengevat in de **Kaart Cultuurhistorische Waarden**. Hoofdstuk 5 behandelt de archeologische waarden voor zover die bekend zijn of verwacht worden (door Bureau Becker & Van de Graaf). Hoofdstuk 6 omvat een toelichting op de Kaart Cultuurhistorische Waarden, met een beschrijving van de cultuurhistorische waarden. In hoofdstuk 7 volgt een conclusie, met

aanbevelingen ten aanzien van behoud van bijzondere cultuurhistorische elementen, zowel op objectniveau (gebouwen, complexen, groen), als voor ruimtelijke aspecten (wegenstructuren, bijzondere gebieden). Dit hoofdstuk bevat ook een inventarisatielijst met de beschermde en voor bescherming in aanmerking komende objecten in en direct om het gebied volgens de lijsten van de gemeente, alsmede de objecten en structuren die met positieve waarde zijn aangemerkt in de Kaart Cultuurhistorische Waarden naar aanleiding van deze analyse. Hoofdstuk 8, tenslotte, bevat de literatuur- en bronnenlijst.

Monumenten Advies Bureau, oktober 2006

2. KORTE SAMENVATTING VAN DE BEVINDINGEN EN AANBEVELINGEN

2.1 Conclusies algemeen (zie de Kaart Cultuurhistorische Waarden achterin dit rapport)

Concluderend kan worden gesteld dat ondanks de diverse ruimtelijke ingrepen in het verleden, de historische component in de Jan Verswollezones nog steeds aanwezig is, zij het dat deze door de huidige invulling en het gebruik maar een bescheiden rol van betekenis speelt.

De hoge cultuurhistorische waarden liggen vooral in de buiten het plangebied vallende randzone, waar sprake is van sterke historisch-ruimtelijke structuren (de Goejanverwelledijk, Karnemelksloot, Fluwelensingel, IJssellaan, Burgemeester Martensstraat en –singel, deze laatste als onderdeel van een hoogwaardig stedenbouwkundig plan) en een zeer markante randbebouwing, waaronder vele beschermde monumenten. (zie hoofdstuk 4)

Binnen het gebied zijn vooral van belang (zie hoofdstuk 6):

Hoge waarde

- Het parkgebied met 19de-eeuwse aanleg en beplanting ten zuiden van de Karnemelksloot, met de doorsnijdende wegstructuur van de weg Karnemelksloot
- Het westelijke uiteinde van de Burgemeester Martenssingel met centraal daarin een singel met plantsoenen
- Het wegtracé van het westelijke deel van Klein Amerika, herinnerend aan het verloop van het vroegere bolwerk ter plekke
- Enkele individuele bomen, alsmede de tuin achter Fluwelensingel 35
- Pand Fluwelensingel 59a-b
- Pand Fluwelensingel, achter nr. 94

In de kaart Waardevolle Gebieden Cultuur Historische Hoofdstructuur die is opgenomen in de Nota Cultuurhistorie van de Gemeente Gouda zijn de volgende elementen in het gebied opgenomen als zijn de zeer hoge en hoge waarde

- Het zuidelijke deel van het gebied valt binnen de molenbiotoop van Molen 't Slot (zeer hoge waarde)
- Een smalle zone langs de Fluwelensingel is opgenomen als 'Kern, lint resp. verspreide bebouwing, waarde zeer hoog: structuur intact, gave monumentale bebouwing'
- De Burgemeester Martensstraat en –singel zijn inclusief de bebouwing erlangs opgenomen als 'Kern, lint resp. verspreide bebouwing, waarde zeer hoog: structuur intact, redelijk gave bebouwing'

Positieve waarde

- Perceelsgrenzen als relict van de voormalige Jan Verswollen-/Kolfwetering en slotenstructuur in het zuidelijke deel van het gebied met mogelijk restant van de Kolfwetering en een oude poldersloot
- Perceelsgrenzen als relict van de verdwenen spoorlijn/spoordijk Gouda-Schoonhoven
- Relicten van oude perceelsstructuren van voor 1850
- Bedrijfspannend Fluwelensingel achter 59-a-b
- Bedrijfspannend Fluwelensingel 86a
- Transformatorhuisje Klein Amerika 1a
- Enkele individuele bomen en boomgroepen

2.2 Aanbevelingen algemeen

Vanuit cultuurhistorisch oogpunt kunnen de volgende aanbevelingen worden gedaan ten aanzien van de bovengrondse en ruimtelijke cultuurhistorische component:

Behoud

- ❖ Integraal behoud van de als hoogwaardig aangegeven cultuurhistorische elementen.
- ❖ Zoveel mogelijk behoud van elementen met een positieve cultuurhistorische waarde. Wanneer deze elementen niet behouden kunnen worden, dan deze documenteren.
- ❖ Behoud van het gesloten karakter van de cultuurhistorisch hoogwaardige gevelwanden langs de Fluwelensingel en het noordelijke deel van Klein Amerika; gebruik maken van de bestaande doorgangen naar het binnenterrein.
- ❖ De molenbiotoop respecteren.

Ontwikkeling

- ❖ De cultuurhistorische identiteit van het gebied zou kunnen worden versterkt door de onderliggende structuur van het veenontginningslandschap verder te benadrukken of zelfs als uitgangspunt te nemen. Dit kan door het beter zichtbaar maken van de nog bestaande relictten van dit landschap (de noord-zuid gerichte wetering/en oude slotensystemen), het handhaven of bijplaatsen van aan dit landschap verwante boomsoorten (bijvoorbeeld populier, wilg). Ook bij het inbrengen van nieuwe structuren kunnen de kenmerken van het veenontginningslandschap als inspiratiebron worden gebruikt.
- ❖ Wellicht kan ook het voormalige spoortracé bij nieuwe ontwikkelingen als inspiratiebron dienen.
- ❖ Het plangebied is een binnenterrein, dat in ruimtelijk en functioneel opzicht altijd ondergeschikt was aan de randbebouwing. De bebouwing van het binnenterrein dringt zich nergens op aan de randbebouwing met zijn, vooral aan de zijde van de Fluwelensingel en de Burgemeester Martensstraat/-singel, hoge ensemblewaarde. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt is het aan te bevelen met deze context rekening te houden.

Nader onderzoek

- ❖ Bouwhistorisch onderzoek van het complex Fluwelensingel 86a, om de

historische betekenis van dit complex beter te kunnen duiden en eventueel interessante relictten van oude bedrijfsbebouwing te documenteren.

2.3 Archeologische verwachting en aanbevelingen (zie hoofdstuk 5 en kaart archeologie deelgebieden*)

Uit de geologische en archeologische analyse blijkt dat binnen het plangebied in de diepte twee archeologische niveaus voorkomen, waarvan degene aan de oppervlakte in vier deelgebieden uiteenvalt. Ieder van deze niveaus en deelgebieden heeft een eigen archeologische verwachting en een daaraan gekoppelde aanbeveling voor de beste methode van inventariserend archeologisch onderzoek.

Onderste archeologisch niveau

Op een diepte van 6,0 tot 10,0 m. –mv komt op een stroomrug een archeologisch niveau voor dat resten kan bevatten uit de periode Mesolithicum tot Vroeg-Neolithicum. Indien toekomstige bouwwerkzaamheden tot deze diepte zouden reiken valt het aan te bevelen eerst een karterend booronderzoek uit te voeren.

Bovenste archeologisch niveau

► Deelgebied 1

In het gebied **ten zuiden van de Burgemeester Martensstraat en ten westen van de voormalige Jan Verzwollewetering** kunnen in het archeologische niveau aan de oppervlakte theoretisch resten voorkomen vanaf de Late-Romeinse tijd. Door de vele bouwwerkzaamheden in dit gebied sinds de 14^e eeuw zullen maar zeer weinig gebieden met een onverstoorde bodemopbouw overgebleven zijn, in veel gevallen zal het oorspronkelijke oppervlak begraven zijn onder meerdere ophogingslagen. Onverstoorde resten uit de periode Laat-Romeinse tijd tot en met de Late-Middeleeuwen A zullen daardoor mogelijk op een diepte van enkele meters beneden maaiveld begraven liggen onder deze ophogingslagen. Resten uit de Late-Middeleeuwen B tot en met de Nieuwe tijd

C kunnen in de ophogingslagen aanwezig zijn maar de conservatie hiervan zal afhangen van de mate van ophoging en de mate van graafwerkzaamheden in de ophogingslagen bij nieuwbouw. Voor deze terreinen kan het inventariserend onderzoek het beste bestaan uit een combinatie van een bureauonderzoek en een verkennend booronderzoek met name als het om diepe ingrepen gaat.

► **Deelgebied 2:**

In het gebied **ten zuiden van de Burgemeester Martensstraat en ten oosten van de voormalige Jan Verzwollewetering** kunnen in het archeologische niveau aan de oppervlakte theoretisch resten voorkomen vanaf de Laat-Romeinse tijd. Dit gebied is pas sinds het begin van de 20^e eeuw bebouwd. Hier kunnen nog terreinen voorkomen waar het oorspronkelijke oppervlak aan of dicht onder het huidige maaiveld voorkomt en waarin mogelijk resten uit de Laat-Romeinse tijd tot en met de Late-Middeleeuwen A kunnen voorkomen. Voor deze terreinen kan het inventariserend onderzoek het beste bestaan uit een combinatie van een bureauonderzoek en een verkennend booronderzoek.

► **Deelgebied 3:**

In het gebied **ten noorden van de Burgemeester Martensstraat en ten westen de voormalige Jan Verswollewetering** kunnen in het archeologische niveau aan de oppervlakte resten voorkomen vanaf de ontginning van dit veengebied in de 11^e eeuw (Late-Middeleeuwen A). Door de vele bouwwerkzaamheden in dit gebied sinds de 14^e eeuw zullen maar zeer weinig gebieden met een onverstoorde bodemopbouw overgebleven zijn, in veel gevallen zal het oorspronkelijke oppervlak begraven zijn onder meerdere ophogingslagen. Onverstoorde resten uit de Late-Middeleeuwen A zullen daardoor mogelijk op een diepte van enkele meters beneden maaiveld begraven liggen onder deze ophogingslagen. Resten uit de Late-Middeleeuwen B tot en met de Nieuwe tijd C kunnen in de ophogingslagen aanwezig zijn maar de conservatie hiervan zal afhangen van de mate van ophoging en de mate van graafwerkzaamheden in de ophogingslagen bij nieuwbouw. Voor deze terreinen kan het inventariserend onderzoek het beste bestaan uit een combinatie van een bureauonderzoek en een verkennend booronderzoek met name als het om

diepe ingrepen gaat.

► **Deelgebied 4:**

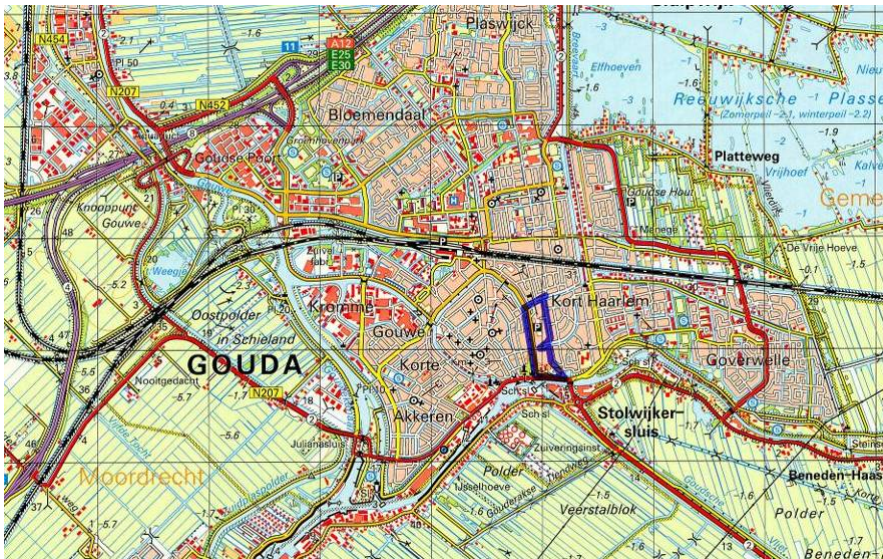
In het gebied **ten noorden van de Burgemeester Martensstraat en ten oosten de voormalige Jan Verzwollewetering** kunnen in het archeologische niveau aan de oppervlakte resten voorkomen vanaf de ontginning van dit veengebied in de 11^e eeuw (Late-Middeleeuwen A). Dit gebied is pas sinds het begin van de 20^e eeuw bebouwd. Hier kunnen nog terreinen voorkomen waar het oorspronkelijke oppervlak aan of dicht onder het huidige maaiveld voorkomt en waarin mogelijk resten uit de Late-Middeleeuwen A kunnen voorkomen. Voor deze terreinen kan het inventariserend onderzoek het beste bestaan uit een combinatie van een bureauonderzoek en een verkennend booronderzoek.

3. BEKNOPTE BESCHRIJVING VAN HET ONDERZOEKSGBIED

3.1 Ligging

Het onderzoeksgebied Jan Verswollezone ligt direct ten oosten van de middeleeuwse stadskern van Gouda. Het gebied omvat in hoofdzaak het langgerekte onregelmatig gevormde binnenterrein van de bouwblokken tussen de Fluwelensingel en de IJssellaan, met de Goejanvervelledijk als zuidelijke begrenzing, en aan de noordzijde valt ook het plantsoen aan de zuidzijde van de Karnemelksloot binnen het gebied. De binnenterreinen openen zich op een paar plaatsen naar de omringende structuren: met name aan de zuidwestzijde van het plantsoen bij de Karnemelksloot (Klein Amerika) en aan de zuidzijde naar de Goejanvervelledijk, en daarnaast nog via kleinere openingen naar de Fluwelensingel en de Burgemeester Martenssingel.

afb. 1: Plaats van het onderzoeksgebied, omkaderd met een donkerblauwe lijn

3.2 Begrenzing

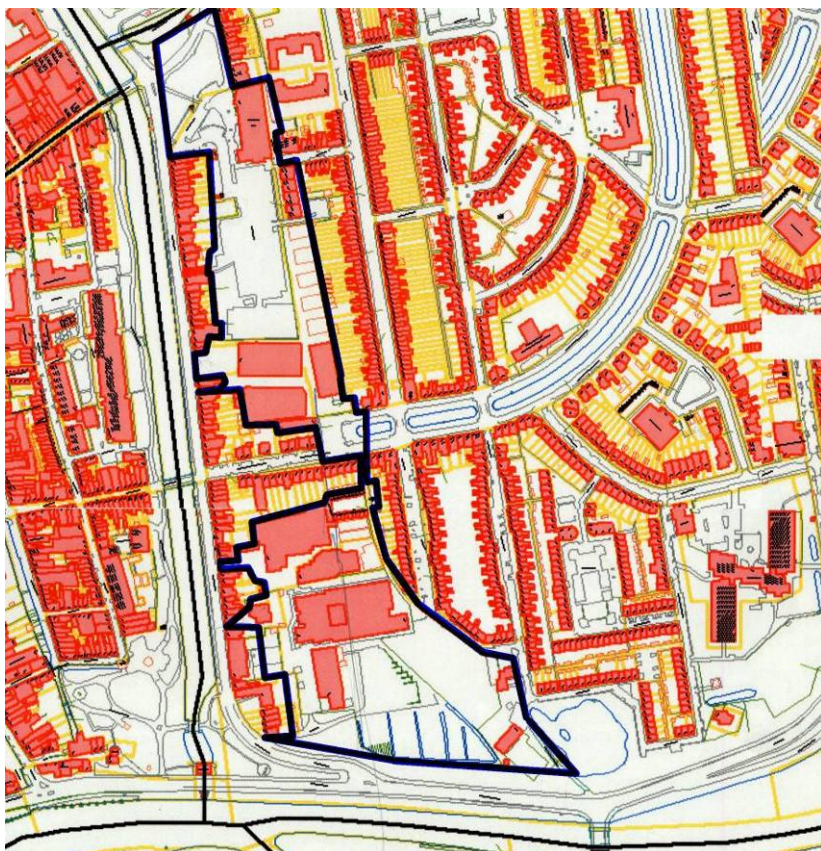
Het gebied heeft een zeer langgerekte vorm in noord-zuid-richting, met een grillige begrenzing. Het onderzoeksgebied wordt begrensd door de Karnemelksloot aan de noordzijde, de Kolfvetering aan de noordoostzijde, voorts de achtererfbegrenzing van de percelen aan de IJssellaan aan de oostzijde.

In de zuidoosthoek buigt de grens langs de IJssellaan in zuidoostelijke richting en voorts de F.W. Reitzstraat en de Wethouder Poletbrug naar de Goejanvervelledijk.

Aan de zuidzijde loopt grens onderlangs deze dijk naar de Fluwelensingel, en buigt dan via de Manege weer iets terug, om vervolgens via de achterzijde van de percelen langs de Fluwelensingel noordwaarts te gaan. Daar waar aan de Fluwelensingel doorgangen naar het binnenterrein zijn, is de grens van het plangebied aangehaakt op de Fluwelensingel.

Bij de Burgemeester Martensstraat is er een grote inham in het onderzoeksgebied, die maakt dat de woonhuispercelen die op deze straat zijn georiënteerd, buiten het gebied blijven.

Deze begrenzing is aangegeven in de opdracht voor deze cultuurhistorische analyse. In de beschrijving van de historie van het gebied (hoofdstuk 4) is echter ook veel aandacht gegeven aan het omliggende gebied en de omliggende structuren, omdat deze in grote mate bepalend zijn geweest voor de ontwikkeling van het eigenlijke onderzoeksgebied.

afb. 2: Begrenzing van het onderzoeksgebied, volgens de opdracht

3.3 Hoofdstructuur

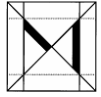
Het onderzoeksgebied zelf heeft eigenlijk geen hoofdstructuur. Veeleer vormt het gebied het negatief van de omliggende structuren van de Fluwelensingel, de IJssellaan en de Goejanverwelledijk, alsmede de doorkruisende Burgemeester Martensstraat. Zoals reeds vermeld bestaat het terrein immers grotendeels uit binnenterreinen die achter de bebouwing aan de genoemde straten zijn

gelegen. De binnenterreinen zijn ongeveer voor de helft bebouwd, met hoofdzakelijk bedrijfsgebouwen van verschillende omvang, grotendeels uit de tweede helft van de 20ste eeuw. Het plantsoen aan de noordzijde onderscheidt zich hier echter van, doordat het niet is ingesloten, en ook een andere historische ontwikkeling en functie heeft. Ook het meest westelijke gedeelte van de Burgemeester Martenssingel, dat nog net binnen het gebied ligt, heeft een heel ander karakter, omdat het onderdeel vormt van deze in de vroege 20ste eeuw ontworpen singel, zij het dat het pleintje alhier er pas in de 1940er jaren aan werd toegevoegd.

3.4 Beschrijving

Als we het gebied van noord naar zuid doorkruisen dan komen we de volgende zaken tegen.

Het plantsoen ten zuiden van het westelijke uiteinde van de Karnemelksloot stamt van rond het midden der 19de eeuw en kent een landschappelijke aanleg met verspreid staande bomen van verschillende soort en ouderdom, en gebogen lijnen van gazons en perken, en van de weg Karnemelksloot die er in zuidwest-noordoost-richting doorheen loopt.

afb. 3: Plantsoen aan de noordzijde van het gebied, met links de Karnemelksloot en linksachter een transformatorhuisje, naar het zuidwesten vanaf de Blekersbrug

afb. 4: Plantsoen aan de noordzijde van het gebied, met links Klein Amerika 2-14, naar het zuidoosten

Ten zuidoosten van het plantsoen ligt het straatje Klein Amerika met parkeerplaatsen erlangs, en ten zuidoosten daarvan bevindt zich een klein voorplein met een paar bomen en een grasperkje, voor het ten oosten gelegen kantoorgebouw van de Stadswinkel (Buytnerf genaamd, Klein Amerika 20). Dit gebouw is rond 1980 opgetrokken en heeft een flink blokvormig volume, gelegen in noord-zuid-richting, met vier bouwlagen. Ten oosten van dit gebouw (aan de achterkant) ligt een steeg met de naam Kolfwetering, waarlangs aan de oostzijde, nog net binnen de gebiedsgrens een schuur staat uit de '50er jaren.

Ten zuiden van het gebouw van de Stadswinkel ligt een groot parkeerterrein, dat grotendeels wordt omzoomd door perken, struiken en bomen van verschillende soort en ouderdom. De toegang tot dit terrein ligt ten westen van de Stadswinkel, alwaar een toegangsweg met een slinger vanaf Klein Amerika komt, afgezet met slagbomen. Ten westen van de toegang staat een fietsenstallingsgebouw met metalen roosters als wanden, van rond het jaar 2000. Ten zuiden van dit gebouw steekt een gedeelte van een diepe tuin behorend bij Fluwelensingel 36 uit tot binnen het gebied (ten westen van het parkeerterrein liggen steeds achtertuinen). Tussen Fluwelensingel 42 en 45 is er een doorgang van de parkeerplaats naar de singel, op een plek waar voorheen een huis stond. Ten zuidoosten daarvan ligt aan de rand van het parkeerterrein een grasveldje met een kinderspeelplaats. Een groenperk met gras en enige bomen en een doorgang in het midden scheidt de parkeerplaats in een noordelijk en een zuidelijk deel. In de noordoosthoek van de parkeerplaats sluit deze aan op de Dijkstraat, die buiten het gebied valt en naar het oosten toegang geeft tot de IJsellaan. Aan de oostzijde van de parkeerplaats staat aan de noordzijde een drielaags blok met een sociaal woningbouwcomplex met 12 woningen van rond 1985 (Kolfwetering 121-143). Dit bouwwerk staat nog net binnen het onderzoeksgebied en is in noord-zuid richting georiënteerd.

afb. 5: Voorterrein van de Stadswinkel (links), met rechts de straat Klein Amerika

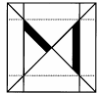
afb. 6: het gebouw van de Stadswinkel met ervoor de toegangsweg tot het parkeerterrein, en rechts de fietsenstalling en een openbaar toilet, naar het zuidoosten

afb. 7: Het straatje Kolfwetering, ten oosten van de Stadswinkel (Klein Amerika 20, links), met rechts een schuur, naar het noorden

afb. 8: Complex met 12 woningen ten noordoosten van het parkeerterrein (Kolfwetering 121-143), naar het oosten

afb. 9: Het parkeerterrein gezien naar het noorden, met op de achtergrond het gebouw van de Stadswinkel

afb. 10: Doorgang van de Fluwelensingel naar het parkeerterrein tussen nrs. 42 en 45, naar het noordoosten

Ten zuiden hiervan bevindt zich een smal perceel in noord-zuid-richting, dat door middel van een hek van het parkeerterrein is afgescheiden en alleen vanuit het zuiden toegankelijk is. Op dit perceel ligt langs de westzijde een straat, die toegang geeft tot vijf met metalen golfplaat beklede blokken met garageboxen uit de '60er jaren. Dit terrein behoort tot de zogenaamde De Jonglocatie, genoemd naar het voormalige Garagebedrijf De Jong. Hiertoe behoren ook een drietal grote bedrijfspanden, waarvan er een ten zuiden van de garageboxen staat (van rond 1960), met een rechthoekig volume in noord-zuid-richting, en twee ten westen daarvan met rechthoekig volumes in oost-west-richting (de noordelijke dateert van rond 1970 met een iets oudere en lagere rand langs de zuidzijde, en de zuidelijke is samengesteld uit drie bouwdelen van rond 1960 en 1970 en een gedeelte uit 1934 op de noordwestelijke hoek). In de panden zijn diverse bedrijven gevestigd, waaronder autobedrijf D.O.G., Glashandel Aerts en een bloemenhandel. Tussen deze panden liggen niet-publieke straten, waarvan er een in noord-zuid-richting ligt, aansluitend op de straat langs de blokjes met garageboxen, en toegang gevend tot de zuidelijker gelegen Burgemeester Martenssingel, terwijl de andere in oost-west-richting ligt en toegang geeft tot de Fluwelensingel. Deze laatste loopt hierbij door een poortdoorgang die is opgenomen in een vierlaags pand uit 1939 (Fluwelensingel 59a-b) dat tevens woningen en een voormalige showroom bevat (ook van garage De Jong). Direct ten noorden van dit pand bevindt zich een gat in de bebouwing van de Fluwelensingel, met een open ruimte als voorterrein van het noordelijke grote bedrijfspand, dat als parkeerterrein wordt benut.

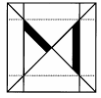
afb. 11: Gebouwen met autoboxen achterop het terrein van vh. autobedrijf De Jong, naar het noordoosten

afb. 12: Terrein achter Fluwelensingel 59a/b, met bedrijfsgebouwen van vh. autobedrijf De Jong, naar het oosten

afb. 13: Fluwelensingel 59a/b, vh. showroom van garagebedrijf De Jong, met rechts een onderdoorgang naar het achterterrein, en links van het pand een open terrein waar voorheen huizen stonden (duidelijk afgetekend in de zijgevel), naar het zuidoosten

afb. 14: Terrein met bedrijfsgebouw van vh. autobedrijf De Jong, vanaf de Burgemeester Martenssingel naar het noorden

De De Jonglocatie is zoals vermeld vanaf de zuidzijde toegankelijk vanaf de Burgemeester Martenssingel. Alleen het westelijke uiteinde van deze singel, die uit de vroege 20ste eeuw stamt en die met een grote boog naar het noordoosten loopt, ligt binnen het gebied. De singel heeft een ruime opzet, met in het midden een waterloop (waarvan het uiteinde nog net binnen de grens valt) met groene oevers en een groenpartij met enkele bomen en struiken aan het westelijke uiteinde. Ter weerszijden van het groen liggen straten en aan het uiteinde komen deze samen in een klein pleintje, dat als parkeerruimte wordt gebruikt. De straat langs de zuidzijde van de singel gaat naar het westen over in de Burgemeester Martensstraat die naar de Fluwelensingel loopt, en net buiten het gebied valt.

afb. 15: Burgemeester Martenssingel, ten zuiden van nr.106 (rechts) naar het westen, met links het water

Vanaf de singel is er in zuidwaartse richting een smalle verbinding tussen het noordelijke en het zuidelijke deel van het onderzoeksgebied, die wordt gevormd door een steeg haaks op de singel, tussen Burgemeester Martenssingel 143 en 145 en die doorloopt in zuidelijke richting langs de achterzijde van de percelen aan de westzijde van de IJssellaan. De steeg heeft een vrij rommelig karakter en buigt aan de zuidzijde af in oostelijke richting om ten zuiden van de rij huizen op de IJssellaan uit te komen. Ten oosten van de steeg staat nog net binnen het gebied een 'portacabin'-kantoorruimte en ten westen is er ten zuiden van de percelen aan de Burgemeester Martenssingel een klein pleintje omgeven door garageboxen uit de jaren '60. Het gebied verbreedt zich hier weer, om vrijwel het hele binnenterrein van het bouwblok te omvatten. Hier ligt een groot perceel waarop een veelheid aan bedrijfsgebouwen staat van voorheen de Goudsche IJzerwaren- en Gereedschaphandel (Fluwelensingel 86, heden ten dage leegstaand) en Metaalwarenfabriek GMG Melkert (nr. 86a). Langs de oostzijde van het perceel staan drie loodsen die zijn bekleed met metalen golfplaat, van

rond 1955. Ten westen daarvan staat aan de noordzijde een groot pand met een samengestelde plattegrond, dat onderdelen bevat van verschillende opbouw en verschillende bouwtijd, variërend van de '30er jaren tot 1978. Ten westen daarvan staat langs de noordrand van het perceel een klein tweelaags gebouw van rond 1965. Ten zuiden van deze gebouwen ligt een open ruimte die als verkeersruimte en als parkeerruimte (westzijde) dient, en die via een doorgang tussen nrs.85 en 87 aansluit op de Fluwelensingel. Achterop het terrein zijn door het asfalt heen nog enkele restanten van rails te zien, via welke ooit karretjes met producten werden verreden. Ten zuidwesten van het grote bedrijfspand staat langs de zuidrand van het perceel nog een fors pand, met eveneens een samengestelde plattegrond en eveneens ontstaan door de aanbouw van verschillende volumes in verschillende periodes (jaren '50 tot '70) aan en oude kern uit de '30er jaren en mogelijk nog ouder.

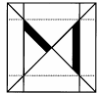
afb. 16: Steeg ten westen van IJssellaan 116-150, naar het noorden

afb. 17: Pleintje met garageboxen ten zuiden van Burgemeester Martenssingel 145-153, naar het westen

afb. 18: De toegang tot het terrein van vh. de Goudsche IJzerwaren- en Gereedschaphandel (Fluwelensingel 86) en Metaalwarenfabriek GMG Melkert (nr. 86a) vanaf de Fluwelensingel, met op de achtergrond nr.86, naar het oosten

afb. 19: Zicht op het terrein naar het oosten, met links het gebouw van v.h. de Goudsche IJzerwaren- en Gereedschaphandel (Fluwelensingel 86) en rechts Metaalwarenfabriek GMG Melkert (nr. 86a)

Ten zuiden daarvan staat langs de oost-west verlopende perceelsgrens, waarop een hek staat, een rij forse populieren. Aan de zuidzijde daarvan ligt een open strook met een niet-openbare straat, en ten zuiden daarvan bevindt zich een groot eenlaags bedrijfsgebouw (Fluwelensingel 97 / IJssellaan 152). Dit pand dateert van rond 1975 en huisvest de sociale werkvoorziening Promen. Ten westen daarvan staat op een relatief klein perceel achter Fluwelensingel 93-94 een tweelaags gebouw van rond 1900 dat als kantoorruimte dient voor Verdouw Bouwproducten. Aan de noordzijde hiervan is er een eenlaags aanbouw van rond 1950, en aan de overige drie zijden is het terrein open, in gebruik als parkeerruimte. Tussen nrs. 94 en 95 opent het terrein naar de Fluwelensingel. Achter Fluwelensingel 96 valt het achterste deel van de tuin en het parkeerterrein dat bij dit pand hoort binnen het onderzoeksgebied aansluitend op het ten oosten daarvan gelegen terrein van Promen. Ook het privé-parkeerterrein achter nr. 99 en de toegang ernaartoe achterlangs nrs.103-106 valt binnen het gebied. Deze toegang komt uit op de Manege, een wegje aan de zuidkant van het gebied dat vanaf het zuidelijke uiteinde van de Fluwelensingel het binnenterrein van het bouwblok ontsluit en dood loopt. Vanaf de Manege zijn er ook twee inritten naar het terrein van Promen, de ene naar de westzijde

van dat terrein, via een opening in een rij forse populieren langs de zuidzijde van dat gedeelte van het perceel, en de andere naar de oostzijde van het terrein, waar de stadskwekerij ligt. Deze twee delen worden gescheiden door een forse loods een rechthoekig volume in noord-zuid-richting en een kantoor van 'portacabins' in twee lagen aan de zuidzijde. Deze loods behoort ook bij Promen en huisvest de afdeling groenvoorziening. Ten westen hiervan ligt een groot open terrein dat deels met grind is verhard en deels met betonplaten, en dat ten dele dient als parkeerterrein en ten dele als opslagterrein voor de afdeling groenvoorziening. Hiertoe staan er diverse zeecontainers op het terrein en is er ook een constructie met forse betonnen wanden waartussen hopen grond, zand en dergelijke kunnen worden opgeslagen. Ten zuiden van de Manege ligt een brede grasberm die overgaat in het talud van de Goejanverwelledijk (die de grens van het gebied vormt), met daarin een klein bosje met diverse boomsoorten. Ten oosten daarvan ligt aan de zuidkant van het open terrein een stelsel van een zestal sloten in noord-zuid-richting aan de zuidkant (tegen het dijktaalud) verbonden door een sloot in oost-west-richting, waartussen moestuinen liggen die worden gebruikt door lagere scholen uit Gouda.

afb. 20: Terrein achter Fluwelensingel 93-94, met het kantoor van Verdouw Bouwproducten, naar het oosten

afb. 21: De Manege met op de achtergrond de toegang tot het terrein van Promen en de loods van de afdeling groenvoorziening, gezien vanaf de Goejanverwelledijk naar het noordoosten

afb. 22: Het terrein van de stadskwekerij, met op de achtergrond het gebouw van de sociale werkvoorziening Promen, gezien vanaf de Goejanverwelledijk naar het noorden

Ten oosten van de stadskwekerij ligt, afgescheiden door een hek, een groen terrein met een grasveld en een kinderspeelplaats en een aantal bomen langs de randen. Aan de oordoostzijde wordt dit terrein begrensd door de hier van noordwest naar zuidoost lopende IJssellaan, die net buiten de begrenzing van het gebied ligt. In de hoek waar de IJssellaan haaks aansluit op de F.W. Reitzstraat (die aan de uiterste zuidoostkant van het gebied de begrenzing vormt) staat een eenlaags gebouwtje (F.W. Reitzstraat 58) met een samengestelde plattegrond uit de jaren '30, dat hoogstwaarschijnlijk een rioolgemaal is. Ten zuiden daarvan ligt een parkeerterreintje dat hoort bij een loods van rond 1965, waarin een tafeltennisvereniging is gehuisvest (F.W. Reitzstraat 60). Deze loods een heeft een eenlaags volume met een rechthoekige plattegrond georiënteerd in noordoost-zuidwest-richting. Ten zuiden hiervan staat een transformatorhuisje van rond 1970 en ten zuidoosten ervan ligt een sportveld dat met gravel is gedekt en wordt omgeven door een ijzeren hekwerk. Tussen dit veld en de net buiten het onderzoeksgebied gelegen vijver ten oosten ervan, bevindt zich de Wethouder Poletbrug, een betonnen brug van rond 1985 die het hoogteverschil tussen het bodempeil van de F.W. Reitzstraat en de Goejanverwelledijk overbruggt ten behoeve van een fietsverbinding.

afb. 23: Het groene terrein met kinderspeelplaats ten zuidwesten van het zuidelijk uiteinde van

de IJssellaan, naar het noordwesten

afb. 24: De loods van de tafeltennisvereniging met het sportveld, vanaf de Goejanverwelledijk naar het noordwesten

4. HISTORISCH-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

4.1 Korte geschiedenis van de stad Gouda

Het begin

Gouda is ontstaan op het punt waar het veenstroompje de Gouwe vanuit het noorden uitstroomde in de Hollandsche IJssel. Rond het jaar 1000 was de omgeving nog niet ontgonnen. Het drassige land was bedekt met een dicht moerasbos dat werd doorkruist door verscheidene kreken en riviertjes. Mogelijk woonden er al mensen aan de oever van de Hollandsche IJssel, maar er zijn geen duidelijke aanwijzingen die daar zekerheid over geven. In de 11de en 12de eeuw vonden langs de oevers van de IJssel de eerste ontginningen plaats. Centrum van die activiteiten was hoogstwaarschijnlijk de motteburcht van de familie Van der Goude ten zuiden van de huidige Sint-Janskerk. Daaromheen kwam gaandeweg een nederzetting tot stand, die later werd uitgebreid tot de stad Gouda. De naam van de stad is afgeleid van die van de rivier de Gouwe.

Rond 1225 werd de Gouwe naar het noorden met een kanaal verlengd en verbonden met de Oude Rijn. Hiermee werd de Gouwe een belangrijke waterweg voor het scheepvaartverkeer tussen noord en zuid over de binnenwateren. De monding van de Gouwe in de IJssel, in het hart van Gouda, werd gebruikt als haven. Door het toenemende scheepvaartverkeer kreeg de nederzetting een voordelige positie in de schoot geworpen als handels- en overslagplaats in het verkeerssysteem in Holland; transport over land speelde destijds immers nog een zeer ondergeschikte rol. Gouda nam hierdoor snel in omvang toe, en in 1272 kreeg de nederzetting ook nog stadsrechten van de graaf. Ook stichtte de graaf een tol in Gouda, waardoor het scheepvaartverkeer werd gedwongen hier halt te houden, en waardoor plaatselijk inkomsten werden gegenereerd. In de 14de eeuw verbood de graaf bovendien het gebruik van andere scheepvaartroutes in noord-zuid-richting door zijn graafschap, waardoor Gouda helemaal een sleutelpositie kreeg.

Bloei en verval

Al rond 1350 bereikte de stad zijn grootste omvang. Rond 1361 werd er een groot nieuw kasteel gebouwd aan de oostzijde van de samenkomst van de IJssel en de Gouwe, ter plekke van het huidige Houtmansplantsoen (net ten westen van het onderhavige onderzoeksgebied, aan de andere zijde van de Fluwelensingel). Rond deze tijd werden ook de singelgracht en wallen aangelegd, terwijl in de volgende decennia de stadsmuren werden gebouwd. Gouda was een florerende en rijke stad. Maar in de 16de eeuw ging het bergafwaarts met de economie, en de Tachtigjarige Oorlog maakte dat het nog slechter ging. De scheepvaart kwam ten dele stil te liggen, en de belangrijke afzetmarkt in Vlaanderen kwam buiten het bereik te liggen.

Na een periode van opleving, bracht de tweede helft van de 18de eeuw wederom economische teruggang. In de eerste helft van de 19de eeuw ging het zo slecht met Gouda, dat het woord Gouwenaar synoniem werd gesteld met 'bedelaar'. In de tweede helft van eeuw ging het echter weer beter, grotendeels dankzij nieuwe industriële activiteiten. Bekende Goudse producten uit deze tijd zijn kaarsen, zeep, stroop, siroopwafels, garen, touw, machines, keramische klei en sieraardewerk.

In 1855 werd de spoorlijn Gouda - Utrecht gebruik genomen, waarmee de stad wordt aangesloten op het moderne verkeersnetwerk. Rond die tijd werden de stadsmuren afgebroken, en schillen rondom de binnenstad werden stukje bij beetje ontwikkeld, waarmee de groei van de stad buiten de singels een aanvang nam.

4.2 Historische schets van het onderzoeksgebied

Ontwikkeling van het veenontginningslandschap

Het gebied ten oosten van de middeleeuwse kern van Gouda maakte in het verleden deel uit van de polder Ouwe Gouwe, een gebied dat waarschijnlijk in de 11de eeuw was ontgonnen. Ouwe Gouwe was hiermee, samen met Willens en het Land van Steyn die ten oosten lagen en zeker al voor 1050 waren ontgonnen, waarschijnlijk de oudste ontginning van enige omvang in de

omgeving.

Ouwe Gouwe was een relatief smalle ontginning, die aan de westzijde werd begrensd door de monding van de Gouwe in de IJssel, en de daarvan aftakkende zijkade ongeveer ter plekke van de Kleiweg, terwijl de oostgrens werd gevormd door de oude veenstroom Oude Gouwe, die ongeveer ter plekke van de latere Reeuwijkse Wetering (heden deels nog bestaand als Breevaart) lag, en die de grens met de polder Willens vormde. Als basis van de ontginning van Ouwe Gouwe en Willens diende de noordelijke oeverwal van de IJssel. Vermoedelijk werd vanaf de overgang van klei naar veen, op enige honderden meters afstand van de eigenlijke rivier, eerst naar de rivier toe ontgonnen, en vervolgens in de andere richting (naar het noorden). Later dienden rivierdijken vaak als ontginningsbasis, maar juist bij zulke oude ontginningen als Willens, toen de rivierdijken nog slechts onvolkomen aanwezig waren, is het waarschijnlijk dat er een iets hoger gelegen lijn, parallel aan de rivier, als uitgangspunt werd gekozen. Dit lijkt te worden bevestigd door vondsten van huisterpen in de buurt van de spoorlijn Gouda-Utrecht.

Min of meer loodrecht op de ontginningsbasis werden parallelle sloten gegraven om het veen te ontwateren. De zo ontstane lange diepe percelen werden aan de voorzijde afgesloten door de IJsseldijk en aan de achterzijde door weteringen en achterkaden, teneinde om wateroverlast van de rivier en nog niet ontgonnen gronden te ondervangen. Naderhand konden de achterkades weer als ontginningsbasis dienen voor volgende ontginningen.

Cope-ontginning

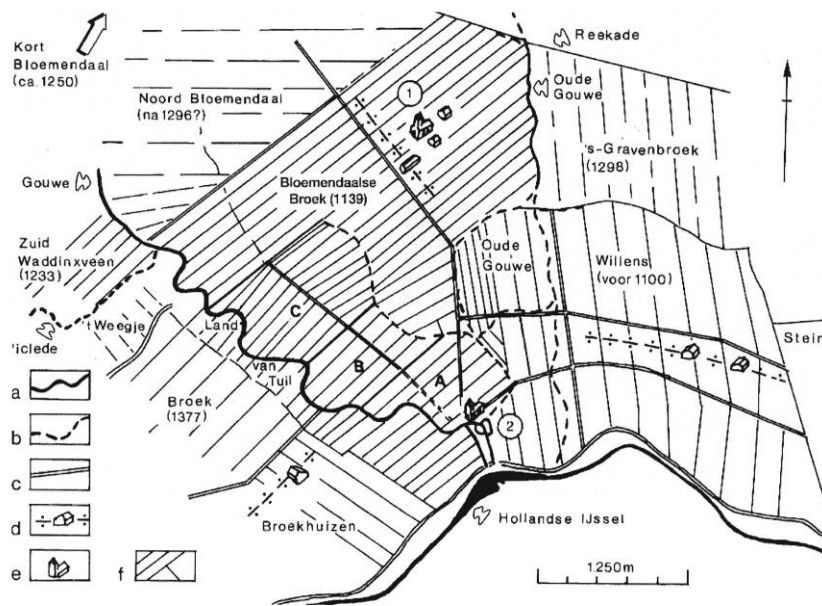
In het Hollands-Utrechtse Veengebied werden de ontginningen in de periode rond de 12de eeuw doorgaans op initiatief van de landeigenaren uitgevoerd door pachters. Door middel van een *cope*-contract (ontginningscontracten) werden de voorwaarden vastgelegd, onder meer aangaande de breedte van de kavels en de collectieve aanpak van het ontginningsproject. Bij een *cope*-ontginning bedroeg de diepte van de opstrek van ontginningsbasis tot achterkade doorgaans zes *voorling* (ca. 1250-1300 meter), terwijl de breedte van de percelen, van sloot tot sloot, meestal 30 roeden was (ca. 110 meter). Zo'n perceel was de normale bedrijfseenheid, en meestal werd er aan de voorzijde een boerderij op gebouwd, in het onderhavige gebied dus aan de IJsseldijk,

waarmee de typische agrarische lintnederzettingen ontstonden.

Na de ontginning van het Bloemendaalse Broek, rond 1139, werd Oude Gouwe daarmee samengevoegd tot de Blomendaalse Polder, wat inhoudt dat het een waterstaatkundige eenheid werd. Het is niet precies duidelijk wanneer dit is gebeurd, maar mogelijk gebeurde dit rond 1350 (met het graven van de Jan Verzwollewetering, zie onder).

Grondgebruik

Aankankelijk werden de nieuw ontgonnen gronden vooral voor de akkerbouw gebruikt. Men teelde er gerst en rogge en later ook raap- en koolzaad, hennep en koren. In de loop der eeuwen daalde echter het maaiveld aanzienlijk als gevolg van de kunstmatige afwatering en de chemische inklinking. Aankankelijk lag de veengrond nog hoog, waardoor de afwatering vanzelf ging als er sloten waren gegraven. Toen de bodem lager kwam te liggen kon er echter alleen nog worden afgewaterd op de IJssel als het water hier laag stond (normaal gesproken reikte het getij ongeveer tot aan Gouda). Toen de bodem nog verder zakte moest er kunstmatig worden gemalen om overmatig water kwijt te raken. Dit gebeurde aankankelijk (vanaf de 15de eeuw) door middel van windmolens, en later door stoom, diesel en electriciteit aangedreven gemalen, tot op heden. Desalniettemin kwam het grondwater hoger te staan, waardoor de gronden minder geschikt werden voor akkerbouw, en ze uiteindelijk in de 20ste eeuw vooral als weidelanden werden gebruikt. Tot op heden is de kwestie van de bodemdaling van de veengrond, en het daarmee samenhangende beheer van de grondwaterstand een groot probleem in het Utrechts-Hollandse veengebied, en met name in Gouda en omgeving.

afb. 25: Reconstructie van de ontginningsgeschiedenis van Gouda en omgeving, door Akkerman & Van den Berg (1997). Legenda: a Veenstroom; b Waarschijnlijk tracé van vroegere veenstroom; c Weg; d Nederzettingsslint; e Kerk of kapel; f Kavelsloten

Ontginningsstructuren in het tegenwoordige Gouda

In de omgeving van Gouda is het eeuwenoude veenontginningslandschap nog steeds goed herkenbaar, ondanks de 19de- en 20ste-eeuwse stadsuitbreidingen en de ingrijpende functieveranderingen in het landschap. Veel historische ontginningsstructuren zoals tiendwegen en weteringen bleven in het stadslandschap herkenbaar.

In het onderzoeksgebied is van de oude ontginningsstructuur echter weinig meer over, behalve de nog altijd duidelijk herkenbare IJsseldijk.

Oude structuren in de omgeving van de Jan Verswollezone

Omdat geschreven bronnen over de landschappelijke situatie van eeuwen geleden in het betreffende gebied schaars zijn, en er vooralsnog ook uit archeologische bronnen nog weinig concrete gegevens voorhanden zijn,

vormen oude kaarten een zeer belangrijke en relatief duidelijke, zij het niet altijd volledig betrouwbare, bron.

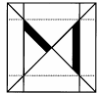

afb. 26: Plattegrond van Gouda en omgeving door Jacob van Deventer, 1562, detail

Situatie 1562 (afb.26)

De oudste kaart die we kennen van de Gouda en directe omgeving is de stadsplattegrond die in 1562 is gemaakt door Jacob van Deventer. In deze kaart zijn diverse structuren in het gebied herkenbaar, die ten dele nog aanwezig zijn, maar ook gedeeltelijk zijn verdwenen ten gevolge van structuurveranderingen door menselijke sloop- en bouwactiviteiten.

De noordelijke IJsseldijk, die aan de zuidkant van het onderzoeksgebied ligt, en

die hier Nieuwe Veerstal (west) en Goejanverwelledijk (oost) wordt genoemd, is in de plattegrond van Van Deventer duidelijk te zien. Deze dijk is in de 12de of mogelijk al in de 11de eeuw aangelegd, maar naderhand natuurlijk nog vele malen verhoogd en verbreed. De Haastrechtsebrug die op de kaart is te zien, ligt niet ter plekke van de huidige brug, maar iets westelijker, aansluitend op de huidige Oudebrugweg aan de zuidzijde van de IJssel.

Ten noordoosten van de brug is een kleine poel afgebeeld. Tegenwoordig ligt dit er nog, net ten zuidoosten van het onderzoeksgebied bij de Cronjéstraat. Hoogstwaarschijnlijk betreft het een zogenaamd 'wiel', een kolk die is ontstaan bij een dijkdoorbraak. Het is niet duidelijk wanneer dit wiel is ontstaan, maar in ieder geval dus voor 1562.

Op de kaart van Van Deventer is ook de Fluwelensingel duidelijk afgebeeld. Deze ligt aan de westzijde van het onderzoeksgebied, en vormt het oostelijke deel van de stadsgracht, die in 1350-52 werd gegraven. Ook de weg die langs de oostzijde van de singel ligt (en die ook Fluwelensingel heet) is in de kaart te zien. Langs die weg stond volgens de kaart vrijwel aaneengesloten bebouwing, vermoedelijk bestaande uit woonhuizen en bedrijfsgebouwen, met aan de achterzijde tuinen. Ruim tien jaar nadat de kaart is gemaakt moesten de gebouwen buiten de singels echter worden afgebroken, omdat men vanwege de oorlogsdreiging bang was dat de Spaanse legers zich in de gebouwen zouden kunnen verschansen bij een aanval of beleg. Later werden er echter opnieuw weer panden gebouwd net buiten de stad, hetgeen in de late 19de eeuw opnieuw tot vrijwel aaneengesloten bebouwing langs de Fluwelensingel zou leiden. (zie afb.33) De kaart van Van Deventer toont ook dat er destijds al een brug over de singel lag terplekke van de huidige brug bij de kruising van de singel met de Doelenstraat en de daarop in het oosten aansluitende Burgemeester Martensstraat. Het meest westelijke deel van die straat bestond toen ook reeds, maar hoekte haaks om naar het zuiden, achter de bebouwing langs, om daar dood te lopen. Deze straat zien we ook in latere 16de- en 17de-eeuwse kaarten, maar in de kadasterkaart van 1832 zijn er nog slechts een paar relictten van te herkennen in de verkaveling. (afb.27-30)

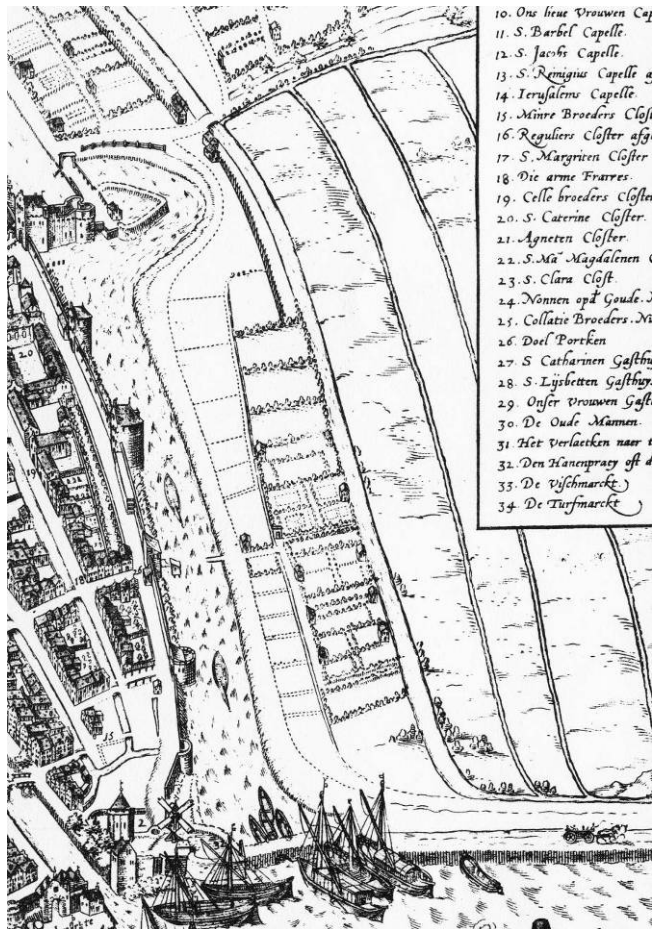
Jan Verzwollewetering

Ten oosten van het gebied, achter de tuinen, lag de Jan Verzwollewetering. Deze wetering lag evenwijdig aan de singels ten oosten en noorden van de stad. De wetering werd in 1353 gegraven om te dienen voor de afwatering van de polder Bloemendaal, ten noorden van de stad. Voorheen waterde deze af via een wetering naar de IJssel, maar deze werd afgesneden door de stadsgrachten bij de aanleg daarvan rond 1350. Deze stadsgrachten hadden een ander peil en konden niet zomaar voor de afwatering worden gebruikt, dus daarom moest een nieuw kanaal eromheen worden gegraven, met een eigen spuisluis in de IJsseldijk. In de 20ste eeuw is de wetering vrijwel geheel gedempt, nadat al in de 1861 de spuisluis (genaamd Bloemendaalsche Sluis) was afgedamd.

De naam Jan Verzwolle(n)wetering komen we voor het eerst tegen op de kaart van Bleau uit 1649 (zien onder). Waar deze naam vandaan komt is niet duidelijk. De heden gehanteerde naam van het onderzoeksgebied, Jan Verswollezone, is een nieuwe inventie, vernoemd naar de wetering, terwijl deze opmerkelijk genoeg juist voor wat betreft het gedeelte langs dit gebied meestal Kolfwetering werd genoemd.

Lange Tiendeweg

Ten noorden van het gebied tekent Van Deventer een weg in het verlengde van de binnen de stad liggende Lange Tiendeweg. Deze weg liep helemaal door tot aan de polder Steyn (zie afb.25) en diende als belangrijke ontsluitingsweg van de Polder Willens. Waarschijnlijk stamt de weg al uit de ontginningsstijd, toen deze mogelijk als tijdelijke achterkade heeft gefunctioneerd. Heden loopt hier, of net ten noorden van de weg, de Karnemelksloot (en zo heet de weg nu ook). Dit kanaal is rond 1604 gegraven (zie onder).

afb. 27: Plattegrond van Gouda uitgegeven door Braun & Hogenberg in 1585, detail

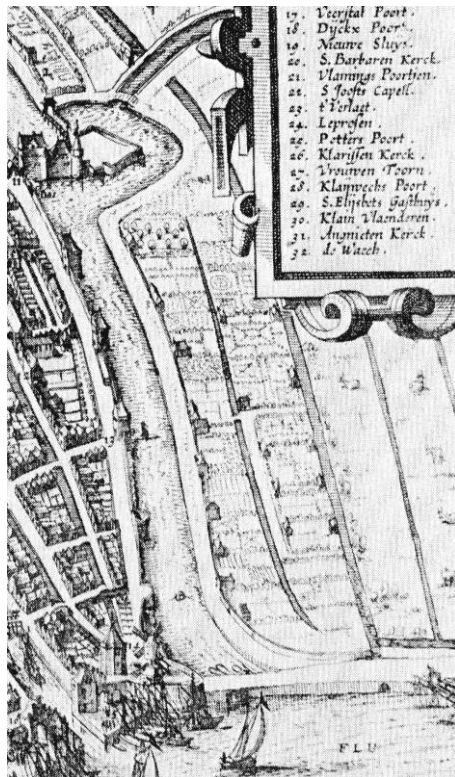
Situatie 1585 (afb.27)

In de stadsplattegrond van ruim twintig jaar later, uitgegeven door Braun en Hogenberg in 1585, is opvallend dat er in het gebied veel minder bebouwing is getekend. Dit is dus het gevolg van de sloop van de buitenstedelijke bebouwing in de 1570er jaren. Alleen langs de Jan Verzwollewetering/Kolfwetering staan

een zestal gebouwtjes aangegeven. Waarschijnlijk waren dit woonhuizen. Of dit ook geldt voor de gebouwtjes die min of meer halverwege tussen de Wetering en de Fluwelensingel staan afgebeeld is echter de vraag. Het lijkt erop dat dit bijgebouwen (schuren, koetshuizen o.i.d.) waren. Aan de Fluwelensingel zelf staat nog maar één pand met onduidelijke functie afgebeeld, aan de noordkant van de huidige Burgemeester Martensstraat.

Het is opmerkelijk dat erven aan de oostkant van de Fluwelensingel alleen door middel van stippellijnen zijn aangegeven. Dit lijkt erop te duiden dat deze oude erven braak lagen, maar nog wel als onderscheiden bezittingen herkenbaar waren. De achterliggende erven ten oosten, langs de wetering, zijn in de kaart wel omheind met hagen, en een drietal percelen hebben ook een nadere invulling met paden en groenperken gekregen. Het betrof hier hoogstwaarschijnlijk tuinen. Tussen de erven aan de Singel en die aan de Wetering is een smalle sloot afgebeeld, die in de plattegrond van Van Deventer nog niet was te zien.

De brug over de Fluwelensingel ter hoogte van de huidige Burgemeester Martensstraat blijkt deels te zijn afgebroken, hoogstwaarschijnlijk om de stad beter te kunnen verdedigen. In de noordwestelijke hoek van het onderzoeksgebied ten oosten van de Tiendewegspoort is in de kaart een driehoekig bolwerk afgebeeld. In de 16de eeuw bleken de vestingwerken van de stad niet meer goed bestand tegen de vernieuwde militaire technieken, die met name door het gebruik van kanonnen sterk waren veranderd. Op strategische plaatsen buiten de stadspoorten werden nu driehoekige aarden 'ravelijnen' aangelegd, die werden omgeven door water, en die de verdediging van de poorten moesten verbeteren. Eén hiervan kwam dus voor de Tiendewegspoort te liggen, met enerzijds een verbinding met de poort (naar het oosten) en anderzijds met de huidige Blekerssingel (naar het noorden). Heden ligt hier het plantsoen tussen Klein Amerika en de Karnemelksloot. Langs de Jan Verzwollewetering/Kolfwetering stonden volgens de kaart ten noorden en zuiden van de Tiendeweg palissades opgesteld, als tijdelijk aanvullend element voor de stadsverdediging. Ook aan de westkant van de stad zijn dergelijke palissades getekend.

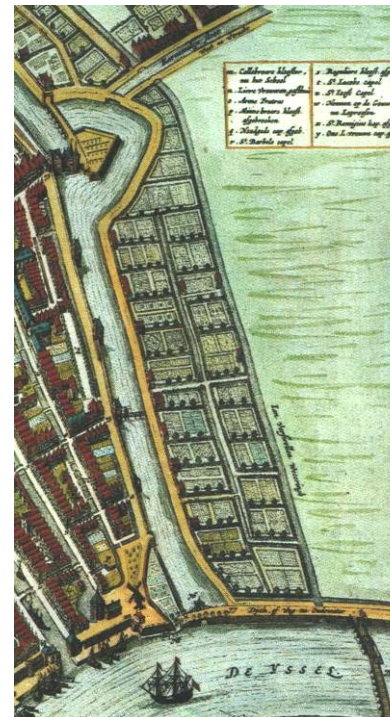
afb. 28: Stadsplattegrond van Gouda, door J. G. Visscher 1612, detail

Situatie 1612 (afb.28)

De stadsplattegrond gemaakt door J.G. Visscher uit 1612 toont dat er in de tussenliggende tijd alweer een aantal huizen waren gebouwd langs de Fluwelensingel. Dicht bebouwd was het gebied echter nog niet bepaald. De huizen langs de singel zijn in de kaart door middel van een tuinmuur verbonden. De grond daarachter is nu geheel in gebruik als tuingrond; zo te zien deels als siertuin en deels als moestuin. Als dit juist is, dan wijst dit gelijk ook op een verschil in het gebruik: in het ene geval ging het om kleine buitenhuizen met tuinen, en in het andere om tuinderijen met tuinderswoningen.

De palissades bij de Tiendeweg zijn niet meer te zien in de kaart, maar wel is er

nu een kanaal langs de noordzijde van de weg getekend. Dit is de Karnemelksloot. In 1604 was de Breevaart afgedamd ter hoogte van de Tiendeweg en was dit (grotendeels) nieuwe kanaal gegraven. Hiermee werd de scheepvaartverbinding en afwatering van Reuwijk en Sluipwijk verlegd van direct zuidwaarts op de IJssel (ten oosten van het onderzoeksgebied) westwaarts naar de Stadsgracht. De landbouwproducten van dit deel van het achterland, onder andere karnemelk ten behoeve van de varkenshouderij in de stad, en de turf die daar werd gedolven konden nu makkelijker naar de stad worden verscheept. Het is niet helemaal duidelijk wat dit voor de Jan Verzwollewetering betekende, maar het lijkt erop dat deze ofwel werd afgesloten door het nieuwe kanaal ofwel dat deze via een duiker onder de Karnemelksloot werd doorgevoerd.

afb. 29: Stadsplattegrond van Gouda, uitgegeven door Joan Blaeu 1649, detail

Situatie 1649 (afb.29)

Eén van de fraaiste oude plattegronden van Gouda is de kaart van Joan Blaeu uit 1649. Opmerkelijk genoeg zijn hierin in het onderhavige gebied minder gebouwen getekend dan in de kaart van 1612. De tuinen hebben nu een iets andere vorm, maar het is maar de vraag in hoeverre we de kaart (en ook andere kaarten uit de periode van voor de 19de/20ste eeuw) tot op dit gedetailleerde niveau als geheel accuraat mogen interpreteren. De brug over de singel ter hoogte van de huidige Burgemeester Martensstraat is inmiddels weer nieuw opgebouwd. Op het ravelijn voor de Tiendewegspoort zijn stellingen afgebeeld. Waarschijnlijk waren dit zogenaamde 'ramen' waaraan lakens werden gedroogd.

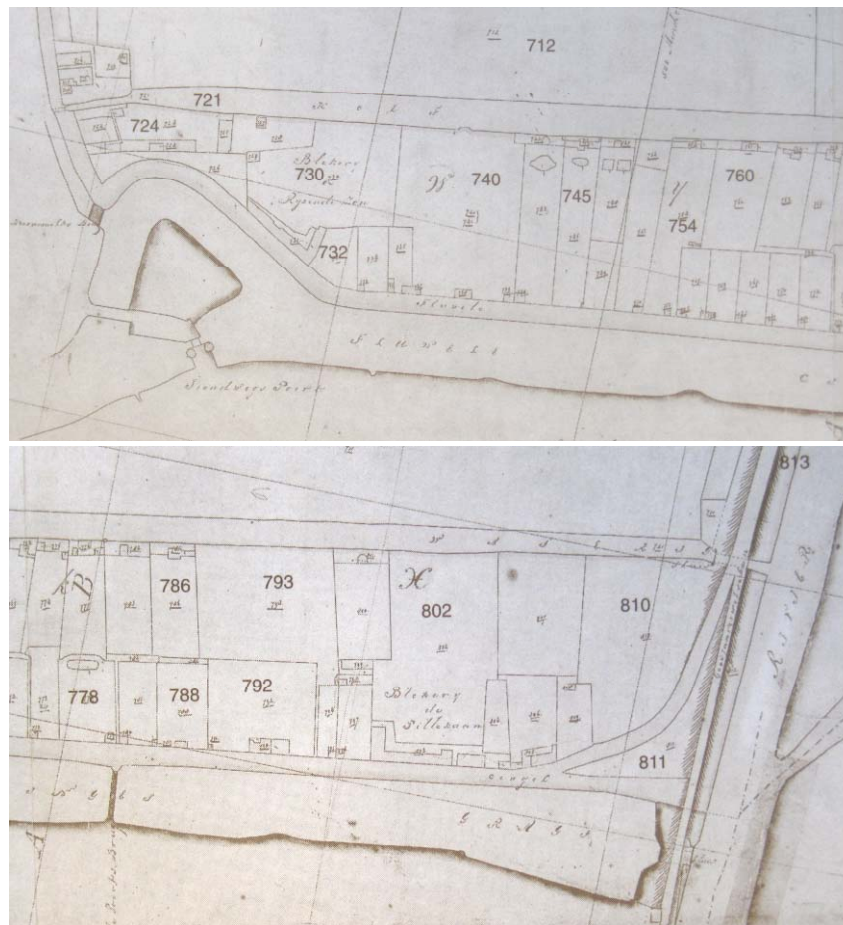
De Jan Verzwollewetering, die in de kaart al als zodanig is betiteld, lijkt via bruggetjes in open verbinding met de Karnemelksloot te staan. Dit is echter niet erg waarschijnlijk omdat de wetering aan de noordzijde van de stad in verbinding staat afgebeeld met de Bloemendaalse Wetering, maar deze van de singels is gescheiden door de schutsluis van het Bloemendaals Verlaat dat in 1601 werd aangelegd, terwijl de Karnemelksloot in open verbinding met de singel stond. Hiermee zou deze sluis dus zinloos zijn.

De verscheidene plattegronden van Gouda en omgeving die later in de 17de en in de 18de eeuw werden uitgegeven, tonen geen significant ander beeld. Veelal waren deze dan ook grotendeels gebaseerd op Blaeu's uitgave van 1649, ofwel veel onnauwkeuriger voor wat betreft het onderhavige gebied (zie de diverse kaarten in De Jong 1982).

De 19de eeuw

Voor wat betreft de 19de en 20ste eeuw zijn er veel meer geschreven bronnen die ons inlichten over de geschiedenis van het gebied. Bovendien zijn er ook foto's en de nodige gebouwen andere materiële objecten in het landschap die ons inlichten over de historie uit deze periode. Desalniettemin zijn plattegronden ook nog steeds zeer belangrijke bronnen. Dit geldt met name voor de eerste kadastrale plattegrond, uit 1832. (afb.30) Dit is eigenlijk de eerste plattegrond

die echt nauwkeurig en betrouwbaar is met betrekking tot de situatie van bezittingen, grondgebruik, bebouwing en perceelsstructuur in het gebied. Hieruit blijkt dat er destijds in het gebied een aantal gebouwen, voornamelijk woonhuizen, langs de Fluwelensingel en langs de Jan Verzwollewetering stonden.

afb. 30: Kadastrale kaart van 1832, details sectie A3, het noorden ligt links. Boven het noordelijke deel van het gebied, onder het zuidelijke

Waar in de oude kaarten uit de 16de tot 18de eeuw steeds is te zien dat er tussen de singel en de wetering twee rijen kavels achter elkaar lagen, blijkt nu dat er daarvan verschillende zijn samengevoegd, zodat lange percelen van de singel tot aan de wetering zijn ontstaan. Van de sloot en het weggetje dat halverwege lag is nu ook weinig meer te herkennen. Op perceel 778 lijkt nog een stukje van de sloot te liggen, en ten noorden en zuiden ervan zijn in de verkaveling nog restanten te herkennen van het weggetje. Er resteert nog slechts een smalle steeg van het weggetje dat voorheen aansloot op de Fluwelensingel bij de brug daarover. Deze steeg zou rond 1915 weer worden verbreed tot de Burgemeester Martensstraat, maar de restanten van de sloot en het weggetje haaks erop zouden later geheel verdwijnen.

Bedrijvigheid en recreatie

In het noordelijk deel van het gebied was aan de Karnemelksloot timmerman Pieter Brakel gevestigd, die achterop zijn erf een timmerschuur, een boomgaard en een paar loodsen had staan. Op perceel 730, aan Klein Amerika (dat in ieder geval in de vroege 20ste eeuw al zo werd genoemd, maar waarvan de herkomst van de naam onbekend is) was blekerij De Rijzende Zon van Gerard Daalmans gevestigd. Er was nog een blekerij gevestigd op perceel 802-803, die is aangeduid met 'De Pillekaan', maar eigenlijk De Pelikaan heette. Op perceel 793 stond een boomgaard, en percelen 810 en 811 ter weerszijden van de oprit naar de IJsseldijk waren beplant met opgaande bomen en eigendom van de gemeente. Voor het overige werd de grond ingenomen door tuinen met tuinhuisen, en hier en daar een schuur. Slechts vijf woonhuizen zijn in het gebied aangegeven. Deze lagen alle voorop de kavels aan de singel. Waarschijnlijk dienden de vele tuinhuisen, 30 in getal, vooral voor recreatieve doeleinden, voor welgestelden die in hun vrije tijd graag van hun tuin en de buitenlucht genoten. Een deel van de tuinen werd echter ook voor commerciële kweek gebruikt. Het is echter de vraag hoe groot dat deel was.

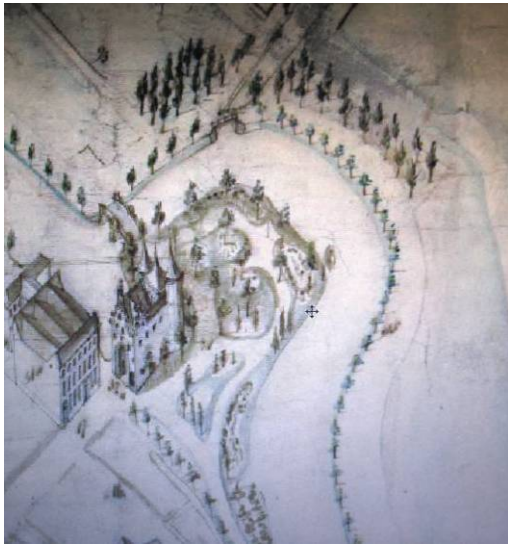
Slechting van de vestingwerken

In 1811 was begonnen met de sloop van de stadsmuren. De poorten en bastions bleven echter nog een paar decennia intact, zoals de kadastrale kaart laat zien. Rond het midden van de eeuw werden deze echter ook gesloopt.

Langs de singels en op de voormalige bolwerken werden plantsoenen aangelegd waar de bewoners van de stad in hun vrije tijd een wandeling konden maken. Met name onder de hogere lagen van de bevolking werd dat in de tweede helft van de 19de eeuw een favoriet tijdverdrijf. Een kaart uit 1847 toont die plantsoenen met nadruk. (afb.31) Het lijkt er zelfs op dat deze anonieme plattegrond op een ontwerptekening voor de plantsoenen is gebaseerd. De kaart toont op het bolwerk voor de Tiendewegspoort (die toen dus nog net overeind stond) een plantsoen, en ook in de hoek van de Fluwelensingel en de IJsseldijk is een rechthoekig plantsoen getekend. Beide zijn ingericht met de kenmerkende vloeiende lijnen van gebogen wandelpaden en groenperken van de zogenaamde 'Engelse landschapsstijl' die zeer intrek was voor parkaanleg in de 19de eeuw. In de smalle strook land tussen de Fluwelensingel en de Kolfwetering aan de noordzijde van het gebied is een terreintje aangegeven dat is beplant met een dubbele rij forse bomen. Ook langs de westzijde van de Fluwelensingel ligt, net als ook elders langs de singels, een langgerekt plantsoen, terwijl langs de oostzijde een smalle groene oever staat aangegeven met een bomenlaan.

Situatie rond 1875

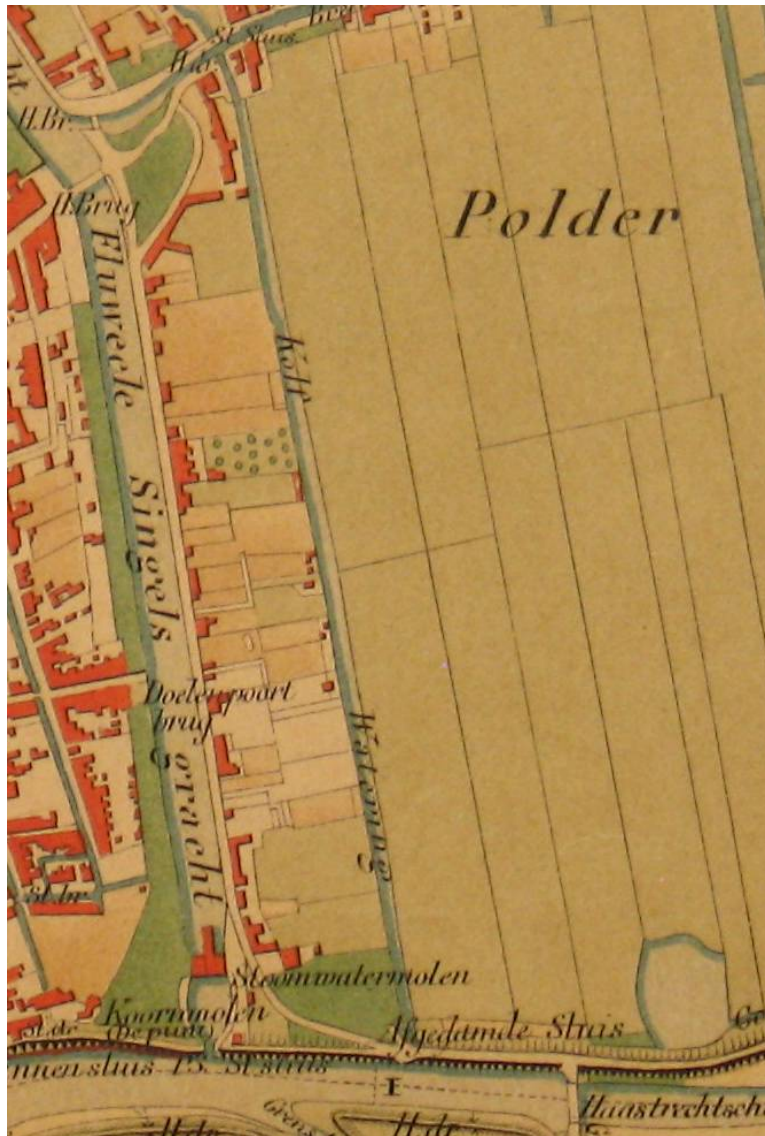
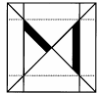
Een plattegrond uit 1875 toont ons een sterk veranderde situatie bij de Tiendewegspoort. (afb.32) Ten eerste valt op dat die laatste er niet meer is, want in 1854 vond de sloop plaats. En ook het ravelijn is verdwenen, omdat de Fluwelensingel rechtdoor werd gegraven in aansluiting op de Blekerssingel, en het water ten oosten van het bolwerk werd grotendeels gedempt. De vorm van het oude ravelijn is echter nog wel min of meer herkenbaar, met name in de schuine lijn aan de zuidoostzijde en in de noordwestelijke punt. Ten oosten en zuidoosten staat bebouwing aangegeven. Het terrein direct ten westen van het noordelijke deel van de kolfwetering, waar eerder bomen stonden aangegeven, was nu dus ook bebouwd. Het plantsoen vormde dan ook een aangename woonomgeving en dat zal de omliggende percelen tot gewilde huiskavels hebben gemaakt. Het plantsoen was nieuw aangelegd, met nieuwe wegen er doorheen, naar ontwerp van de beroemde tuinarchitect Jan David Zocher Jr., die door heel Nederland dergelijke groenprojecten ontwierp, vooral ook vaak in samenhang met herbestemming van de voormalige stedelijke vestingwerken.

afb. 31: Plattegrond van Gouda uit 1847, anoniem, details van noord- en zuidzijde Fluwelensingel

afb. 32: Plattegrond van het terrein rond de Tiendewegs-brug, W.P. Zijderlaan, 1875, detail.

afb. 33: Kaart van de rivier de Hollandsche IJssel, door F. Olivier en J. Leijds, 1860, blad 1, detail

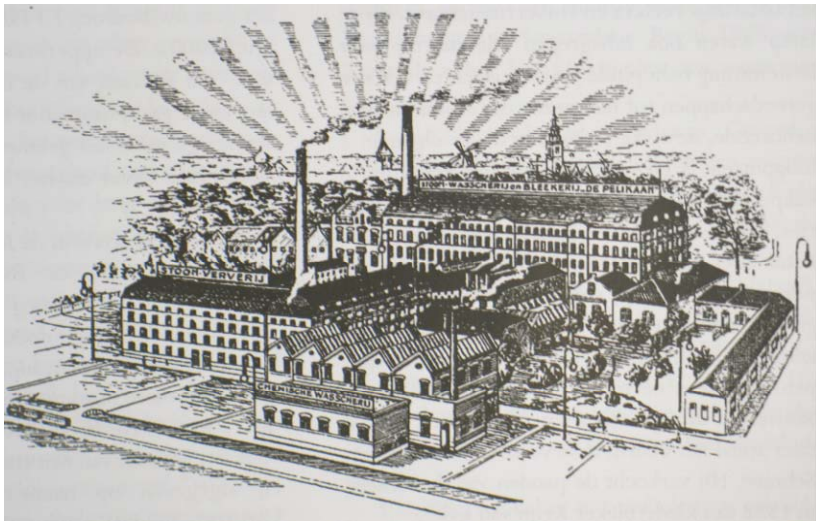
Industrie

In de 18de eeuw vestigden zich veel blekerijen in Gouda vanwege het goed bruikbare IJsselwater, dat schoon en kalkarm was. Blekerijen waren eigenlijk wasserijen voor met name witgoed. In de 19de eeuw nam hun aantal toe. Tussen 1811 en 1986 zijn er in Gouda in totaal zo'n 73 verschillende blekerijen en wasserijen geweest. Meestal vestigden ze zich aan de buitenzijde van de singels, omdat daar nog genoeg betaalbare ruimte was voor bleekvelden. Veelal waren het kleine familiebedrijven, maar er waren er ook met meer dan vijftig personeelsleden, vaak jonge meisjes. De werknemers kwamen vaak niet uit Gouda zelf, uit Noord-Brabant en Limburg, omdat de eigenaren daar veelal ook vandaan kwamen. Ook het wasgoed kwam meestal van buiten Gouda, maar dan uit de minder verre omgeving. De arbeidsomstandigheden waren doorgaans slecht, en dat veranderde nog niet significant met de invoering van stoomkracht, bij de meeste bedrijven tussen 1866 en 1876.

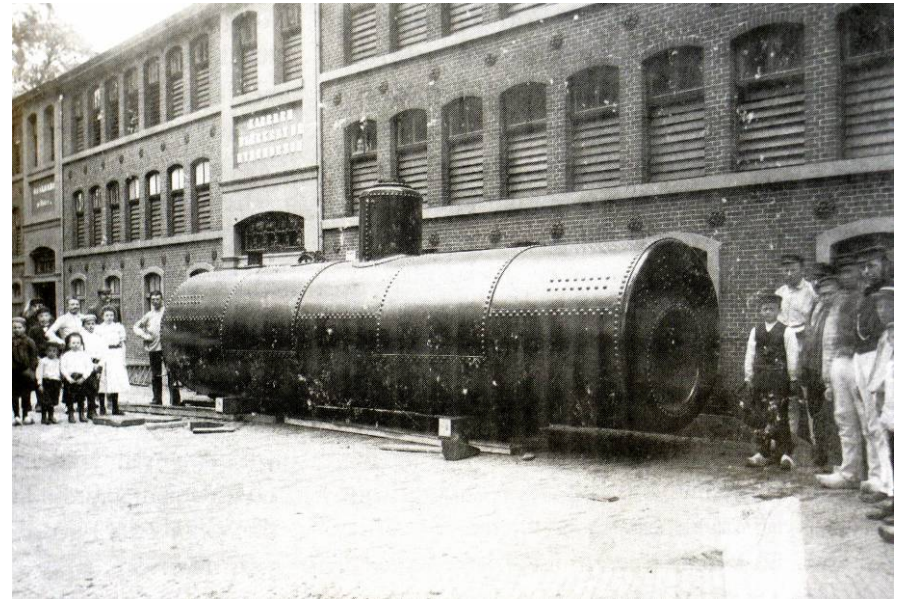
In 1874 worden er stoomketels geplaatst bij de aan de Fluwelensingel gevestigde blekerijen 'Het Rotterdamsche Wapen' en 'De Hoop', en twee jaar later ook bij 'De Pelikaan'. In 1891 krijgt de grote blekerij 'De Rijzende Zon' van de familie Daalmans, een nieuwe grotere stoomketel. (afb.36) Deze blekerij, die aan Klein Amerika was gevestigd, groeit uit tot één van de grootste in het gebied, door middel van uitbreidingen in onder andere 1880, 1896 en 1909. In 1913 is het uiteindelijk een groot complex, dat is afgebeeld in een reclame-litho (afb.34), dat de schaal van de gebouwen waarschijnlijk echter wel enigszins overdrijft. Getuige een latere versie van een deel van de zelfde afbeelding, van rond 1920, werden er in de tussentijd nog steeds nieuwe gebouwen aan het complex toegevoegd. In 1919 komt De Rijzende Zon in het nieuws als er een ongeluk gebeurt met een exploderende stoomketel. Deze wordt zo'n 40 meter weggeslingerd en doodt daarbij twee mensen en verwondt er acht.

afb. 34: Reclame-litho voor blekerij De Rijzende Zon uit 1913. Links een gezicht uit het westen met op de voorgrond de Fluwelensingel, en rechts een gezicht uit het noordoosten met de Kolfwetering op de voorgrond

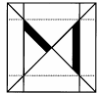
afb. 35: Reclame-litho voor blekerij De Rijzende Zon van rond 1920. Gezicht uit het noordoosten met het spoorlijntje en de Kolfwetering op de voorgrond (hertekening van het rechterdeel van de vorige afbeelding)

afb. 36: Foto uit 1891, met de grote nieuwe stoomketel van blekerij De Rijzende Zon voor het gebouw aan Klein Amerika

In 1874 is er een blekerij 'Het Rotterdamsche Wapen' aan de Fluwelensingel gevestigd, waarvan de naam duidelijk aangeeft dat veel blekerijen van elders naar Gouda trokken vanwege het schone water aldaar. Vanaf 1886 is er ook nog een blekerij die 'De Morgenster' heet, en in het zuidelijke gedeelte van het gebied was blekerij 'De Pelikaan' van de familie Peeters gevestigd (ongeveer bij nrs.95-96). Ten zuiden hiervan lag in 1885 nog een blekerij aan de Fluwelensingel, die eigendom was van G. Nichting.

Na WO II nam het aantal wasserijen in Gouda af, doordat de ontwikkeling van chemische reinigingsmiddelen het hele proces veranderde en doordat huiswasmachines de huisvrouw in toenemende mate deden afzien van het uitbesteden van de was. Alleen voor industriële reiniging voor bedrijven en instellingen bleven er een aantal wasserijen in dienst, maar in de 1970er jaren

was het definitief gedaan met deze industrie in Gouda. Heden rest er vrijwel niets meer van het bouwkundige erfgoed van de vele wasserijen. In het onderhavige gebied is er vrijwel niets meer van over, maar waarschijnlijk zijn er ondergronds nog wel sporen en misschien zijn er ook in de bestaande bebouwing nog sporen van herkenbaar in bouwhistorische zin.

Andere bedrijven

Behalve blekerijen vestigden zich in het gebied ook nog andere bedrijven in de 19de eeuw, met name in het laatste kwart daarvan, toen de Goudse economie snel groeide. Niet alles is duidelijk overgeleverd, maar bijvoorbeeld is bekend dat in 1859 een 'Beenoliën- houtlijm- en gelatinefabriek' werd gesticht op een perceel achter de Fluwelensingel door de heren Robette en Drayer. Deze fabriek werd door de gemeente aan relatief strenge milieuregels gebonden met betrekking tot rook en afvalwater, juist om de omliggende blekerijen te beschermen tegen vervuiling.

Voor wat betreft de andere industrie valt ook nog te vermelden dat J. de Vries in 1886 een broodbakkerij begon op een perceel achter de Fluwelensingel (het is helaas niet precies duidelijk waar). In 1895 was er achterop een ander perceel een touwslagerij, waar een nieuwe loods voor werd gebouwd. In 1903 verhuist houtdraaierij A. van Erk vanaf De Vest naar de Fluwelensingel, en rond 1910 was achter Fluwelensingel 92 'Fabriek voor geschilderde meubelen H. Stravers' gevestigd. In 1914 blijkt hier in de buurt ook meubelfabriek J.A. Heidendahl te zijn gevestigd. Mogelijk was deze gevestigd in het bedrijfspand van rond 1900, dat heden ten dage nog achter nr.94 staat. In dit pand was in 1949 als timmerwerkplaats in gebruik bij N. Verdouw en Zn., die nu nog altijd ter plekke is gevestigd met het kantoor, van waaruit in bouwmaterialen wordt gehandeld. In 1914 verhuisde garensponnerij Spit en De Vletter van de Kattensingel naar het complex Fluwelensingel 96, waar voorheen blekerij De Pelikaan was gevestigd. Het fabrieksgebouw van de blekerij werd verbouwd en er werd ook nog een nieuwe loods bijgebouwd.

Manege

De Manege was een braakliggend terrein in de hoek van de Fluwelensingel en de IJsseldijk waar officieren van het garnizoen af en toe hun oefeningen rij-

deden. In 1884 stond op dit terrein een 'lazarette', een ziekenbarak waar met name cholera-lijdende werden verpleegd. Omwonenden klaagden hierover, mede omdat de uitwerpselen van de zieken in de naastliggende sloot dreven, en wensten dat de zieken verder van de stad af verpleegd zouden worden. Niettemin werd in er 1886 nog een barak bij gebouwd.

afb. 37: Foto van de nieuwe garensponnerij van Spit en De Vletter aan de Fluwelensingel 96, 1915. In de jaren '50 werd hier het gebouw van de sociale dienst gebouwd. Het huis links (nr.95) staat er heden nog, evenals het pand geheel rechts (nr.98)

Stedelijke verdichting

Sinds de uitbreiding van het gemeentelijk grondgebied in 1823, maakte het gebied direct buiten de singels deel uit van de stad. De tuinen die hier lagen maakten gaandeweg plaats voor bebouwing in verband met de groei van de stad, die vooral vanaf ca. 1870 flink toenam (14.6 procent in 1870-1880). Aanvankelijk waren het vooral bedrijven, al dan niet met directeurswoningen die zich hier vestigden, maar in het laatste kwart van de 19de eeuw werd de Fluwelensingel (net als de Blekersingel) ook een gewilde woonplaats voor de hogere middenstand, ondanks de aanwezige blekerijen en andere industrieën. Stukje bij beetje werden de nog onbebouwde percelen bebouwd, waardoor volledig aaneengesloten gevelwanden ontstonden. (zie afb.33 en 42) Wat

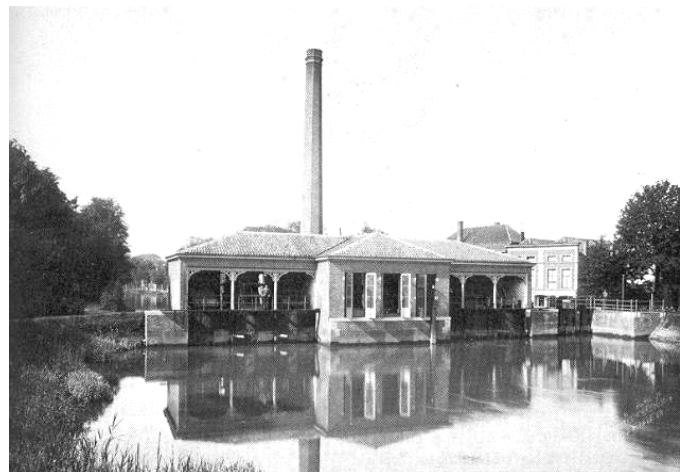
betreft de oudere panden vonden aanpassingen en verbouwingen plaats om de huizen te vergroten, maar ook om de voorgevels te moderniseren en daarmee aan te passen aan de smaak van de tijd. De bebouwing aan de singel bestond uiteindelijk grotendeels uit herenhuizen, die zijn vormgegeven in een typisch laat-19de-eeuwse mengeling van neo-stijlen, afgewisseld met kleinere huizen, waar van oorsprong waarschijnlijk tuinders en ambachtslieden woonden. Achter de singelbebouwing lagen tuinen en bleekvelden en stonden bedrijfspanden. Die laatste namen gaandeweg in aantal en omvang toe ten koste van de open ruimte, een proces dat tot in de tweede helft van de 20ste eeuw door zou gaan.

afb. 38: Foto van de bebouwing aan de oostzijde van de Fluwelensingel, nrs.87-92, ca.1910. Deze huizen staan er heden nog, maar nr.91 is sterk verbouwd met twee nieuwe verdiepingen

In 1857 werd aan het zuidelijke uiteinde van de Fluwelensingel een stoomgemaal gebouwd ter plekke van de zogenaamde Hanepraaisluis. (afb.39)

In 1937 werd het gemaal weer gesloopt, nadat aan het Gouwekanaal een dieselgemaal was gebouwd dat voor uitwatering langs die weg moest zorgen. In 1987 zou echter opnieuw een Hanepraaigemaal worden gebouwd, ditmaal elektrisch aangedreven, teneinde de stadsboezem iets te kunnen verlagen.

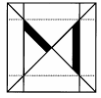

afb. 39: Foto van het stoomgemaal uit 1857 aan het zuidelijke uiteinde van de Fluwelensingel, vanuit het zuiden, ca.1910

Nog meer bouwactiviteit

In 1876 werd op een groot perceel aan de Karnemelksloot (nr.20) net ten noordoosten van de Kolfwetering (en dus net buiten het onderzoeksgebied) het Militair Hospitaal gebouwd. Het betrof een groot gebouw met een symmetrische U-vormige opzet in neo-renaissancesstijl. Het gebouw staat er heden nog altijd, teruggetrokken van de Karnemelksloot, maar met de zijgevel grenzend aan de later aangelegde IJssellaan. De oorspronkelijke functie dient het gebouw echter al sinds 1922 niet meer.

In 1882-83 werd een tramlijn aangelegd van Gouda naar Oudewater. Deze liep vanaf de Markt over de Tiendeweg en de Fluwelensingel naar de Goejanverwelledijk, via welke het oostwaarts naar Haastrecht en Oudewater ging. Aan de noordzijde van de Goejanverwelledijk stond bij de Haastrechtsebrug een blokje met vier woningen, dat tevens functioneerde als tolhuis (waarschijnlijk gesloopt rond 1970). In 1907 werd de stoomtramlijn opgeheven.

Eerste helft 20ste eeuw

In de 20ste eeuw vinden talrijke ingrepen plaats in het landschap van het onderzoeksgebied. Deze kunnen hier niet allemaal beschreven worden, voor zover als ze al precies vallen te achterhalen of te reconstrueren. Hieronder zullen de belangrijkste ontwikkelingen worden beschreven, en ook zullen enkele minder belangrijke maar min of meer exemplarische ontwikkelingen worden genoemd.

De spoorlijn Gouda-Schoonhoven

In 1903 werd na jarenlange plannenmakerij begonnen met de aanleg van een 'lokaalspoorweg' naar Schoonhoven. De vergunning voor de aanleg van deze spoorlijn was al verleend in 1855, maar het duurde lang voordat men voldoende geld bij elkaar had om daadwerkelijk met de aanleg te beginnen. Uiteindelijk reed het treintje pas in 1914, omdat de zachte veengrond in de Krimpenerwaard de bouw zeer moeilijk had gemaakt. De route liep vanaf het oorspronkelijke beginstation bij de Karnemelksloot (afb.40) een stuk zuidwaarts langs de oostzijde van de Jan Verzwollewetering/Kolfwetering, om ten zuiden van de huidige Burgemeester Martensstraat een vloeiende slinger in oostelijke richting te maken en ter plekke van de huidige IJsselbrug bij de Goejanvervelledijk uit te komen, van waaraf het via de nieuwe spoorbrug zuidoostwaarts ging. Bij het westelijke uiteinde van de Burgemeester Martenssingel liep het spoor over een klein viaduct, dat wegens de smalle doorgang destijds bekend stond als 'het Muizengat'. (zie afb.41) Enige jaren later werd het spoorlijntje, wederom langs de oostzijde van de Jan Verzwollewetering, naar het noordwesten doorgetrokken naar station 'Gouda Centraal'. Over het traject van 16,8 kilometer deed het treintje drie kwartier en passeerde daarbij tien haltes.

afb. 40: Foto van de Jan Verzwollebrug over de Karnemelksloot en station met trein ervoor, ca.1915

afb. 41: Foto van het westelijke uiteinde van de Burgemeester Martenssingel, vanuit het oosten, ca.1920. Op de achtergrond is de spoordijk te zien, met het viaduct bij de Burgemeester Martensstraat

afb. 42: Topografische kaart 1:25000, 1914, detail

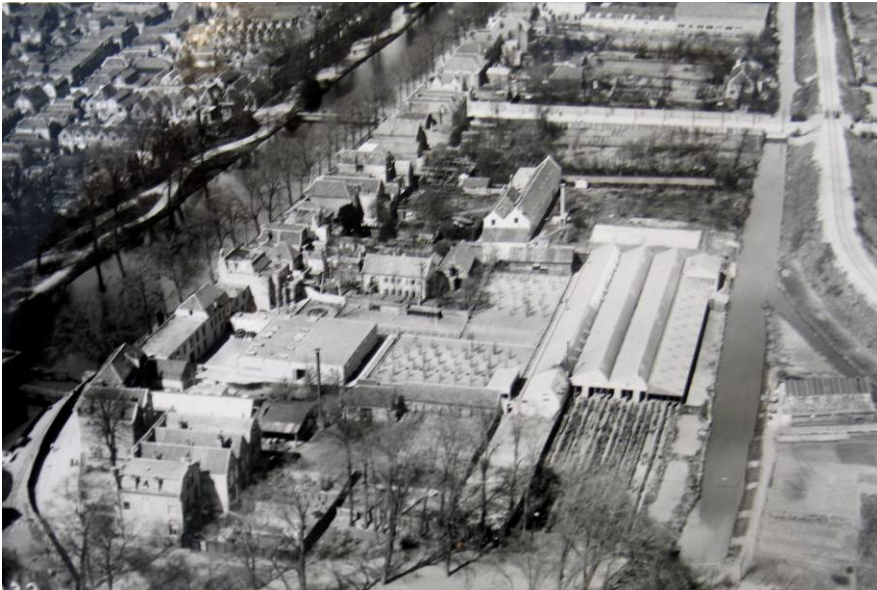
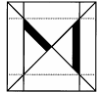
De IJssellaan werd naar het schijnt pas na de aanleg van het spoor helemaal zuidwaarts naar de Goejanverwelledijk doorgetrokken. Om de laan niet met het verhoogde spoor te laten kruisen, werd ook hierin aan de zuidzijde een slinger gemaakt, evenwijdig aan het spoor. Tussen het spoor en het tegen de IJseldijk gelegen wiel was nog net genoeg plaats om de IJssellaan via een talud schuin op de dijk aan te sluiten.

De spoorlijn werd in 1942 opgeheven door de bezetter, en de rails werden vervolgens naar Polen en Rusland afgevoerd. Het verhoogde deel van de spoorbaan, dat gelegen was in de geleidelijke aanloop naar de relatief hoge IJseldijken, werd afgegraven. Veel van het zand werd gebruikt voor het

ophogen van de begraafplaats IJsselhof, in de noordelijke uiterwaard van de rivier enige honderden meters oostelijker. Al in de jaren '30 was de Jan Verzwollewetering/Kolfwetering gedempt, met gebruikmaking van goedkope arbeidskracht via de werkverschaffing.

De tracés van de spoorlijn en van de voormalige Kolfwetering zijn nog altijd (deels) herkenbaar in het gebied, met name in de kadastrale kaart, maar voor de oplettende beschouwer ook in de werkelijkheid. Net ten noordoosten van het gebied ligt nog de ijzeren ophaalbrug (Jan Verzwollebrug) over de Karnemelksloot, die voor de spoorlijn was gebouwd. (zie afb.40) Direct ten noordwesten hiervan stond een stationsgebouw, maar heden staat hier een hoogbouwpaand met flatwoningen van rond 1970. Ten zuiden van de brug loopt heden een steeg, die nog bekend staat als Kolfwetering. De wetering en de spoorlijn waren breder, want een deel van het voormalige tracé wordt nu ingenomen door tuinen en schuren. Op de kadastrale kaart valt het tracé van de wetering en het spoor grotendeels verder zuidwaarts te volgen. Maar in de gebouwde omgeving is dit moeilijker omdat er sinds WO II allerlei gebouwen zijn verrezen. Ten zuiden van de Burgemeester Martenssingel is het spoortracé nog altijd herkenbaar in het verloop van de steeg achter de kavels van de woonhuizen aan de westzijde van de IJssellaan (nog net binnen het onderzoeksgebied).

Het verloop van de wetering is ten zuiden van de Burgemeester Martenssingel vrijwel niet meer te herkennen, want deze liep rechtdoor naar de IJseldijk, evenwijdig aan de Fluwelensingel, waar het spoorlijntje iets naar het oosten boog, om daar bij de nieuwe draaiende spoorbrug over de IJssel aan te sluiten. De brug voor wegverkeer lag destijds nog iets westelijker, aansluitend op de Oudebrugweg. De huidige IJsselbrug voor Autoverkeer is in feite voortgekomen uit de oude spoorbrug. In de Krimpenerwaard, ten zuiden van de IJssel volgt een groot deel van de Provinciale wegen tussen Gouda, Bergambacht en Schoonhoven nog het voormalige tracé van de spoorbaan.

afb. 43: Luchtfoto van het zuidelijke deel van het gebied, vanuit het zuiden, ca.1920. Rechtsboven de spoordijk, met links daarnaast de Kolfwetering. Rechtsonder in de hoek de Gemeentekwekerij en links van de wetering het terrein van de garensponnerij van Spit en De Vletter

afb. 44: Foto van de Fluwelensingel, naar het noorden, 1925. Geheel rechts nr.93

Voortgaande verdichting

In het verlengde van de ontwikkelingen in de tweede helft van de 19de eeuw, vind er in de 20ste eeuw een verdergaande verdichting van bebouwing plaats in het gebied, ten gevolge van de groei van de bevolkingsgrootte en de economie van Gouda. Ten oosten van de nieuwe spoorlijn naar Schoonhoven verrijst een nieuwe woonwijk, terwijl tussen de spoorbaan en de singel vooral extra bedrijfsruimte wordt gecreëerd voor verschillende soorten bedrijven. Dit gebeurt met name op de erven achter de woonbebouwing aan de singel. Hieronder zal deze ontwikkeling nader worden beschreven en geïllustreerd.

Rond 1900 werd vanaf de Karnemelksloot een straat naar het zuiden aangelegd: de huidige IJssellaan (en verder naar het oosten ook de Krugervlaan). Zo rond 1910 stonden er ter weerszijden van het noordelijke deel van de IJssellaan al huizenblokjes, en daartussen waren er twee aanzetten van zijstraten naar het oosten. (afb.42)

De kleinschalige stadsuitbreidingen in de 19de eeuw en rond 1900, en daaronder ook die van de IJsselstraat, kwamen op particulier initiatief en zonder overkoepelend plan tot stand. Dit veranderde echter in de 20ste eeuw met de Woningwet van 1901, die gemeenten met meer dan 10.000 inwoners verplicht stelde om uitbreidingsplannen op te stellen. Na afkeuring van een eerste plan in 1903, werd in 1908 een gewijzigd plan goedgekeurd door gedeputeerde staten. Een brede singel werd rond de stad ontworpen met symmetrische stratenpatronen daarbinnen die veelal geen rekening houden met de bestaande landschappelijke structuren. Het plan wordt slecht voor een klein deel ten uitvoer gebracht. Een belangrijk deel daarvan ligt net ten oosten van het onderhavige gebied: de Burgemeester Martenssingel, die in een vloeiende boog aansluit op de Burgemeester Martensstraat (een bestaande steeg die verbreed werd) en noordwaarts naar de Karnemelksloot loopt. Ten noordwesten hiervan wordt de Sint Jozefbuurt opgetrokken, met een straat die parallel aan de singel een kwartcirkel beschrijft en een pleintje als concentrisch middelpunt bij de kruising van de Coornhertstraat en de St. Josephstraat. De singel heeft een ruime opzet met een groen karakter, die nog altijd een zeer fraaie aanblik biedt. In 1917 werd een nieuw uitbreidingsplan aangenomen dat beduidend minder

ambitieuze en meer praktijkgericht, en dus goedkoper, was. Hierin volgden de straten over het algemeen meer de bestaande landschappelijke structuur van kavels, straten en sloten. De buurt die ten oosten aansluit bij het onderzoeksgebied was toen echter al grotendeels tot stand gekomen.

Rond 1920 wordt het buurtje ten zuiden van de Burgemeester Martenssingel bebouwd met een sociaal woningbouwproject met rijen huizen ter weerszijden van de IJssellaan en de oostelijk daarvan gelegen F.W. Reitzstraat.

De woonwijk tussen Fluwelensingel, Karnemelksloot, Joubertstraat en IJsseldijk gaat onder de naam Kort Haarlem. Vanouds werd alleen de smalle polderstrook tussen de Breevaart en de westelijk daarvan gelegen Boskoper Wetering (ter hoogte van de Chr. de Wetstraat) zo genoemd, mogelijk spottend bedoeld of doordat zich hier al eeuwen geleden boeren uit Kennemerland vestigden.

Gemeentekwekerij

Waarschijnlijk was het in de jaren '10, met de aanleg van de spoorlijn dat de Gemeentekwekerij in de zuidoostelijke hoek van het gebied werd gevestigd, op het driehoekige terrein tussen de wetering en de spoorlijn waar de laatste een slinger maakt. Heden ten dage wordt het terrein van de kwekerij grotendeels gebruikt als tuin voor lagere scholen uit Gouda. Er ligt tegenwoordig een vijftal slootjes evenwijdig aan de Fluwelensingel, ter afscheiding van de verschillende delen van de kwekerij. Het is niet precies duidelijk wanneer deze zijn gegraven. De meest westelijke hiervan zou nog een restant van de Kolfwetering kunnen zijn, terwijl de vierde (vanuit het westen geteld) mogelijk een relict is van een oude poldersloot, die ongeveer het traject van de IJssellaan volgde.

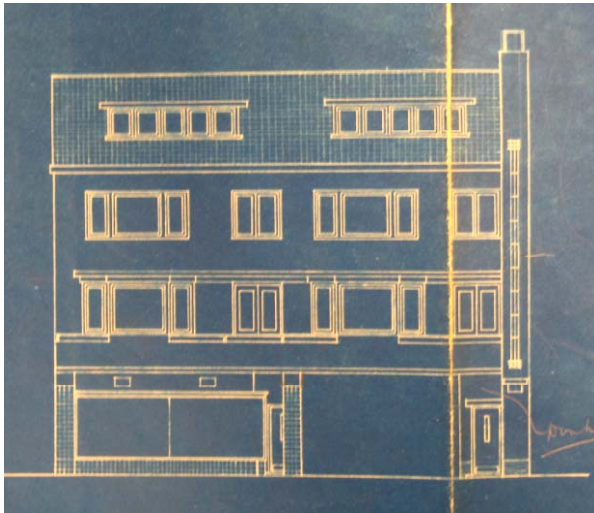
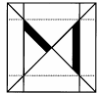
Nieuwe bedrijven

Op het perceel achter Fluwelensingel 87-90 werd in 1930 Metaalwarenfabriek Melkert gesticht. Hier worden sindsdien met name fietskinderzitjes gemaakt van het merk GMG. De fabriek (nr.86a) is nog altijd in werking, en bestaat uit een veelheid van gebouwen van ongeveer tussen 1930 (mogelijk zelfs eerder maar moeilijk waar te nemen) en 1970, die steeds tegen elkaar aan zijn

gebouwd, en die een groot deel van het perceel vulden (afb.19).

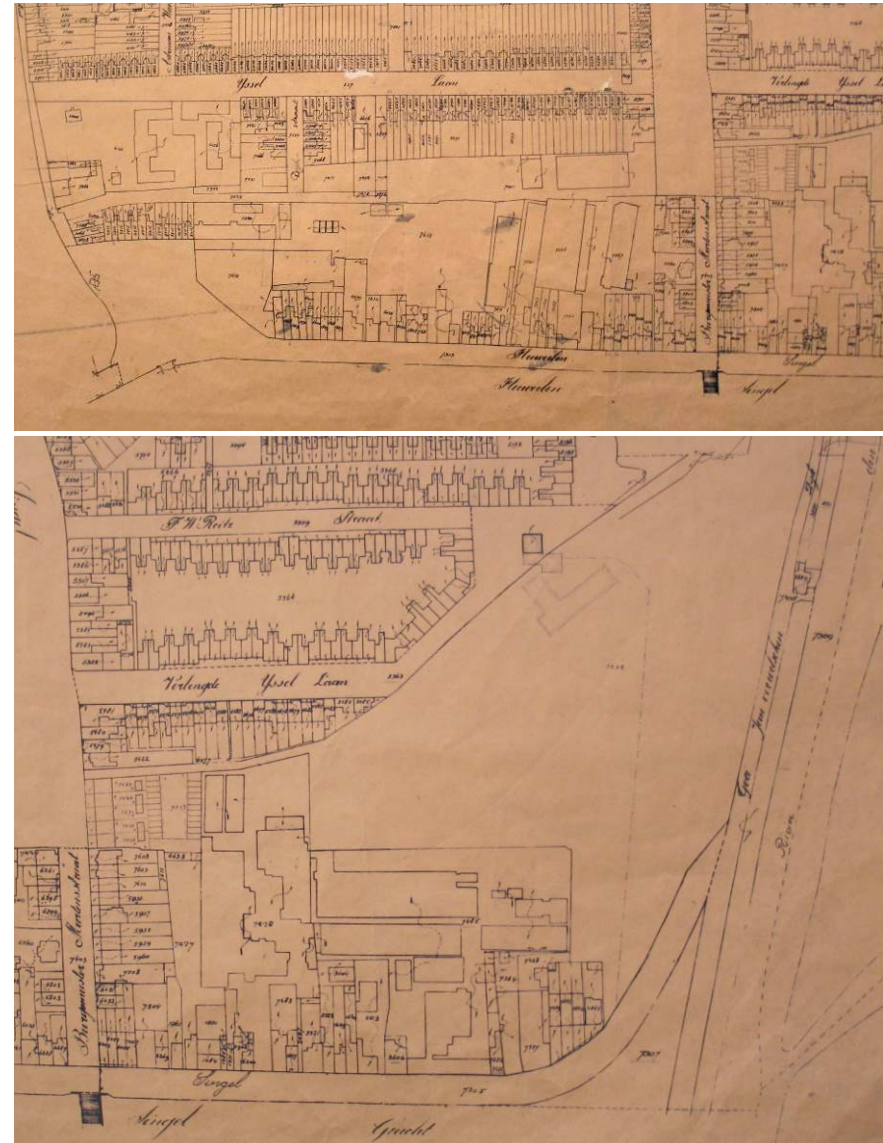
In 1934 werd aan de Fluwelensingel op nr.59 een showroom met twee bovenwoningen gebouwd voor De Jong's Autohandel. Het gebouw, in typische jaren '30-stijl, was ontworpen door architect P.D. Schuurman uit Waddinxveen, en staat er heden nog. (afb.45 en 13) Het pand bevat een poortdoorgang naar het achterterrein, waar in het zelfde jaar een garagegebouw en een aantal 'autoboxen' werden gebouwd. Ook van het garagegebouw staat nog een gedeelte overeind. De autohandel maakte een sterk groei door, en het bedrijf breidde dan ook uit in 1935, '36 en '37. Ook na de oorlog ging het alweer snel goed met De Jong, want in 1948 werd er een Romneyloods gebouwd en in '49 en '52 werden er weer autoboxen (afb.11) gebouwd en in 1950 een flinke loods met een smeestation en een wasplaats. (afb.14) Deze werden gebouwd helemaal achterop de kavel, op de grond die beschikbaar was gekomen door het dempen van de Kolfwetering in de jaren '30 en de opheffing van de spoorlijn tijdens WO II.

Op de plek waar de wetering en de spoorlijn de Burgemeester Martensstraat/-singel hadden gekruist werd in 1950 een Shell pompstation gebouwd. Dit pompstation is al weer lang geleden afgebroken, en nu wordt de plek gebruikt als parkeerterrein. De meeste gebouwen van de autohandel staan er nu nog, en zijn deels in de jaren '70 vernieuwd en uitgebreid, maar tegenwoordig zijn er verschillende bedrijven in gevestigd. (afb.12-14)

afb. 45: Bouwtekening van de voorgevel van Fluwelensingel 59, architect P.D. Stuurman, 1934. Het gebouw staat er heden nog altijd

Al voor de oorlog waren de gebouwen van blekerij De Rijzende Zon aan Klein Amerika gesloopt. Getuige de kadastrale kaarten (1941 en 1965, zie afb.46) was er in plaats van de fabriekspanden die 'schuin' (in noordoost-zuidwest-richting) langs Klein Amerika stonden gesloopt, evenals de panden die er voorheen achter hadden gestaan (zie afb.34-35). In plaats daarvan was een groot langwerpig bedrijfspand geplaatst in noord-zuid-richting aansluitend aan het rijtje huizen ten oosten van het parkje, ongeveer waar sinds ca.1980 de Stadswinkel staat.

afb. 46: Kadastrale kaart van 1965, sectie A3, details, het noorden ligt links. Boven het noordelijke deel van het gebied, onder het zuidelijke

Tweede helft 20ste eeuw

Rond 1960 werd ter plekke van de voormalige blekerij De Pelikaan en garensponnerij van Spit en De Vletter het kantoor van de Sociale Dienst gebouwd aan de Fluwelensingel nr.96 (heden onder andere in gebruik als kinderopvang).

Ten noorden van Metaalwarenfabriek Melkert vestigde zich in de eerste helft van de jaren '70 de Goudsche IJzerwaren- en Gereedschaphandel (Fluwelensingel 86). Dit bedrijf was in 1947 opgericht, en was gevestigd aan de Korte Tiendeweg. Enkele jaren later werd het bedrijf uitgebreid met een nieuwe showroom. Heden staat deze leeg, omdat het bedrijf weer is verhuisd.

In de jaren '70 werd een sociale werkplaats gevestigd, op het terrein achter Fluwelensingel 91-96. Dit terrein was toegankelijk via een inrit vanaf de Fluwelensingel onderlangs de IJsseldijk, die nog de naam de Manege draagt, maar ook vanaf de IJssellaan. Rond 1975 werd een groot eenlaags gebouw opgetrokken, achter Fluwelensingel 91-96 (nr.97). En rond 1980 werd er nog een flinke loods ten zuiden daarvan gebouwd achter Fluwelensingel 96-104 (nr.107). De sociale werkplaats draagt sinds de fusie met een soortgelijk bedrijf uit Capelle aan de IJssel de naam 'Promen'. Het gedeelte van het bedrijf dat in het gebied is gevestigd, legt zich toe op groenverzorging (vandaar ook de historische binding met de kwekerij), schoonmaak en externe projecten.

In de jaren '70 en '80 vonden in het noordelijke deel van het onderzoeksgebied enkele ingrijpende veranderingen plaats. Het gebouw ter plekke van de voormalige blekerij De Rijzende Zon werd gesloopt, en ter plekke hiervan werd het kantoorgebouw van de Stadswinkel gebouwd (Klein Amerika 20, ca. 1980). Een groot deel van het binnenterrein ten zuiden hiervan werd ingericht als parkeerterrein, en ten noordoosten hiervan werden twee blokken met woningwetwoningen opgetrokken (net ten oosten van de Kolfwetering, ter weerszijden van de Dijkstraat, Kolfwetering 101-119 en 131-143).

Ten westen van het nieuwe gebouw van de Stadswinkel werd een deel van het plantsoen aan Klein Amerika nieuw ingericht, ten behoeve van een goede

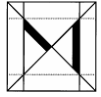
bereikbaarheid en verkeersafwikkeling. Vanzelfsprekend zijn ook straten, inritten en dergelijke in de loop van de 20ste eeuw (meermaals) van nieuwe bestratingen voorzien. Ten westen van de ingang van het parkeerterrein bij Klein Amerika is rond 2000 een fietsenstalling gebouwd.

Helemaal aan de zuidzijde van de Fluwelensingel werden in de late '80er jaren twee nieuwe kantoorpanden gebouwd ter uitbreiding van het Sociale Dienstgebouw (beide nr.96, nu onder andere in gebruik als kinderopvang), en rond 1995 werd iets zuidelijker een woongebouw voor een gezondheidszorg-instelling gebouwd op nr.99, op een kavel die enige tijd had braak gelegen.

Rond 1980 werd Wethouder Poletbrug gebouwd. Dit is de fietsbrug die de IJssellaan en de F.W. Reitzstraat met de IJsseldijk bij de Haastrechtsebrug verbindt. De brug volgt min of meer het verloop van het oude zuidelijke uiteinde van de IJssellaan.

afb. 47: Luchtfoto van het gebied, genomen vanuit het zuidwesten, 1987

Heden

Ondanks de vele min of meer ingrijpende veranderingen in de structuur van het gebied en de opstanden, is de historische gelaagdheid ervan voor een deel behouden en herkenbaar gebleven. Er is nog informatie aanwezig is over de historische ontwikkeling van dit deel van de stad, dat tot in de vroege 20ste eeuw in de periferie lag, maar dat heden zeer centraal is komen te liggen door de enorme groei van Gouda.

Op dit moment bestaan er plannen om wederom een spoorverbinding (zg. *lightrail*) met Schoonhoven te creëren, maar het traject daarvan staat via de Fluwelensingel gepland en niet via de voormalige Jan Verzwollewetering, zoals de tram uit de vroege 20ste eeuw. Voor met name de binnenterreinen van de Jan Verswollezone zullen plannen worden ontwikkeld voor nieuwe functies en invullingen.

5. GEOLOGISCHE EN ARCHEOLOGISCHE ONTWIKKELING

5.1 Geologische ontwikkeling

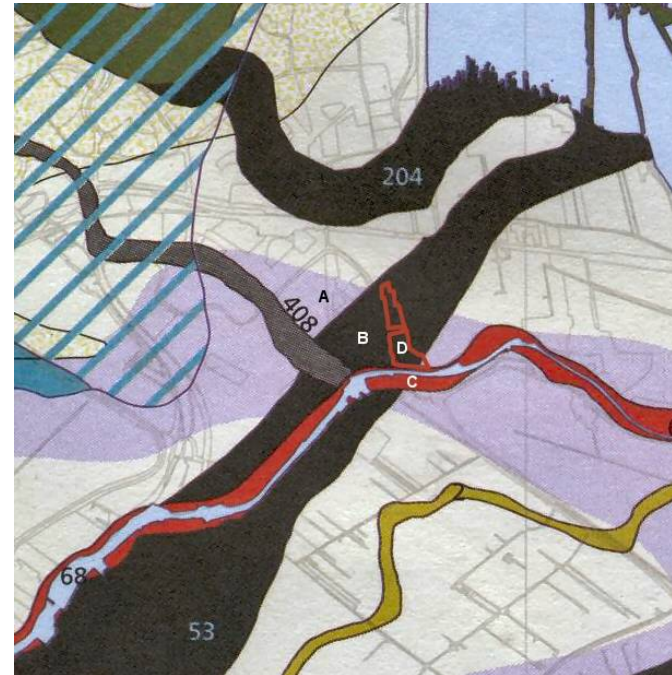
In de omgeving van Gouda is vanaf het Pleistoceen een dik pakket sediment afgezet. De pleistocene rivierafzettingen uit het Weichselien liggen op ongeveer 18 tot 20 m onder NAP. In het Boreaal stroomde er een rivier door dit gebied. De afzettingen van deze rivier worden de Gouderakse stroomgordel genoemd (Berendsen/Stouthamer 2001). Deze rivier deponeerde tussen ongeveer 8350 tot 7200 jaar¹ geleden sedimenten op de Pleistocene afzettingen². Nadat deze rivier inactief werd, kwam dit gebied ver buiten de invloedssfeer van rivieren te liggen en kon er door de hoge grondwaterstanden volop veen groeien. In de huidige situatie ligt de Gouderak stroomgordel op ongeveer 6 m onder de oppervlakte³. Vanaf ongeveer 1700 jaar⁴ geleden ging de Hollandsche IJssel door dit gebied lopen. Deze rivier, die er nu nog ligt, overstromde regelmatig, tot de afdamming bij IJsselstijn in 1285 na Chr. en de bedijking vanaf circa 650 jaar geleden. Door deze overstromingen ontstond er een smalle oeverwal die het veen bedekt. Vanuit de Hollandsche IJssel ontstonden bij overstromingen ook crevasses die later het veengebied ontwaterden. Een voorbeeld daarvan is de Gouwe, waaraan bij de monding in de Hollandsche IJssel in de Middeleeuwen Gouda ontstond.

1 Gecorrigeerde kalender jaren, of 7600 - 6335 jaar BP in C¹⁴ jaren.

2 Daarmee is het één van de oudst bekende stroomgordels in Nederland (Berendsen/Stouthamer 2001)

3 Als gevolg van ontwatering door de mens is het veen ingeklonken. Oorspronkelijk kan het wel 8 tot 10 meter dik zijn geweest.

4 Gecorrigeerde kalender jaren, of 1800 jaar BP C¹⁴

Uitsnede van de Geologische-Geomorfologische kaart van de Rijn-Maas delta voor de omgeving van de stad Gouda (Berendsen/Stouthamer 2001). A. Pleistocene rivierafzettingen uit het Weichselien, B. Gouderak stroomgordel, C. Hollandsche IJssel stroomgordel, D. Plangebied.

Het plangebied ligt aan de noordkant van de Hollandsche IJssel, zodanig dat het zuidelijke deel waarschijnlijk op de oeverwalafzettingen van deze rivier ligt en het noordelijk deel in een ontgonnen veenvlakte (Alterra 2005). Omdat het plangebied op zowel de geomorfologische kaart als de bodemkaart als ongekarteerd, bebouwd gebied staat weergegeven is deze onderverdeling aan de hand van deze kaarten niet nauwkeurig te begrenzen. Aan de hand van de maaiveldhoogten (Terradesk 2006) is echter te zien dat het gebied ten noorden van de Burgemeester Martensstraat tussen 0 en 1,0 m onder NAP ligt, terwijl het gebied ten zuiden van deze straat tussen 0 en 3,5 m boven NAP ligt, met de hoge delen vlak langs de Hollandsche IJssel (Terradesk 2006). Hierdoor lijkt het

waarschijnlijk dat de oeverwal tot aan de Burgemeester Martensstraat loopt. Op de oeverwalafzettingen komen van nature kalkloze drechtaaggronden of kalkhoudende ooivaaggronden voor die respectievelijk uit siltige klei en zandige klei bestaan (Stichting voor Bodemkartering 1984). Het veengebied bestond oorspronkelijk uit bosveen of eutroof broekveen waarin door de ontginning waardveen-, weideveen- of koopveengronden zijn ontstaan. De grondwatertrap van deze bodems is waarschijnlijk II, met een gemiddeld laagste grondwaterstand tussen 50 en 80 cm –mv en een gemiddeld hoogste grondwaterstand op minder dan 40 cm –mv. Alleen dicht langs de Hollandsche IJssel, waar de ooivaaggronden voorkomen, kan een grondwatertrap VI voorkomen met een gemiddeld laagste grondwaterstand dieper dan 120 cm –mv en een gemiddeld hoogste grondwaterstand tussen 40 tot 80 cm –mv. Doordat het gebied nu grotendeels bebouwd is, zullen de oorspronkelijke bodemopbouw en de grondwaterstanden grotendeels verstoord zijn.

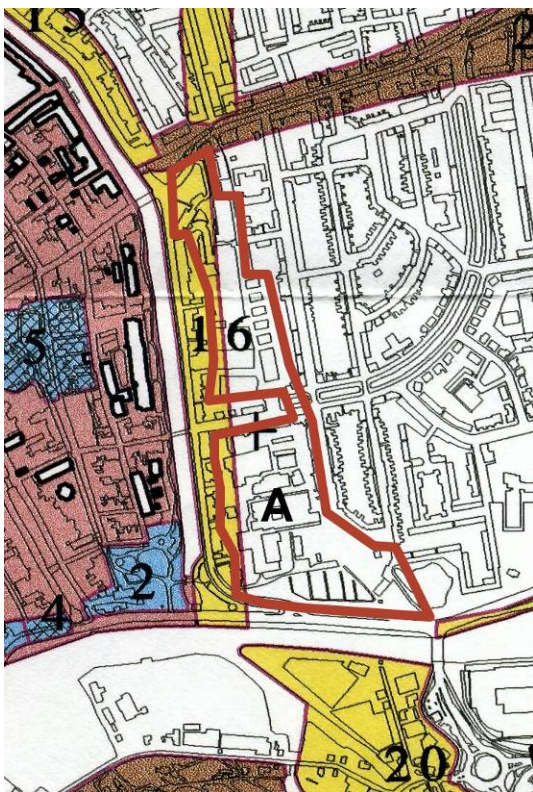
5.2 Archeologische ontwikkeling

Volgens de IKAW heeft het plangebied een middelhoge verwachting. Deze middelhoge verwachting is gebaseerd op de aanwezigheid van een stroomrug in de ondergrond. Dezelfde verwachting wordt ook aangegeven op de Cultuurhistorische Hoofdstructuur van de Provincie Zuid-Holland. Daar wordt tevens aangegeven dat archeologische resten mogen worden verwacht van bewoning vanaf de Bronstijd, IJzertijd of Romeinse tijd en plaatselijk vanaf het Neolithicum. Uit de beschrijving van de Gouderak stroomgordel door Berendsen en Stouthamer (2001) kan echter worden afgeleid dat er op deze stroomgordel alleen sporen uit de periode Mesolithicum tot Vroeg-Neolithicum kunnen voorkomen⁵ en dat deze sporen zich in het noorden van het plangebied op ongeveer 6 m –mv bevinden en in het zuiden op ongeveer 10 m –mv. Op de Archeologische Basiskaart Gouda (Gemeente Gouda 2003) kent het plangebied ook een middelhoge verwachting. Deze verwachting is echter gebaseerd op het feit dat het plangebied tot de randzone van de binnenstad behoort waar vroeger

verspreid bebouwing stond. De verwachting geldt daarmee met name voor de periode Late-Middeleeuwen tot en met de Nieuwe tijd. Uit de geologische ontwikkeling blijkt dat het zuidelijke deel van het plangebied mogelijk op de oeverwal van de Hollandsche IJssel ligt waardoor hier aan de oppervlakte archeologische resten mogen worden verwacht vanaf de Late-Romeinse tijd. Volgens Berendsen en Stouthamer (2001) zijn er langs de Hollandsche IJssel voornamelijk sporen uit de Middeleeuwen aangetroffen en maar enkele sporen uit de Romeinse tijd. Het noordelijke deel ligt in een veengebied waarin resten mogen worden verwacht vanaf de ontginning in de Late-Middeleeuwen.

⁵ Volgens Berendsen en Stouthamer (2001) zijn er nog geen archeologische

resten aangetroffen op de Gouderak stroomgordel

Uitsnede van de archeologische basiskaart van de gemeente Gouda (gemeente Gouda 2003). 16. Randzone binnenstad, Fluwelensingel. Zone waar vroeger verspreid bebouwing stond. A. Plangebied.

Binnen het plangebied worden in Archis geen monumenten, waarnemingen of onderzoeken gemeld. In de directe omgeving van het plangebied zijn vooral meldingen bekend uit de binnenstad. Buiten de binnenstad is slechts een onderzoek uitgevoerd, aan de Karnemelksloot ten noordoosten van het plangebied (onderzoeksmelding 14440). Bij dit onderzoek is aanvullend onderzoek aanbevolen omdat er mogelijk nog oude kademuuren of wegverhardingen aanwezig konden zijn (de Kramer 2005). In de binnenstad is met name het gebied rondom het Holtmansplantsoen van belang. Dit gebied ligt

tegen de zuidwesthoek van het plangebied en staat bekend als een terrein van zeer hoge archeologische waarde (monument 6484) omdat hier de resten aanwezig zijn van het kasteel van Gouda uit de 14^e tot en met de 16^e eeuw en de stadsmuur uit de 14^e tot de 19^e eeuw. Binnen dit gebied zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd en verschillende waarnemingen gedaan (onderzoeksmeldingen 1375, 1377, 1378 en 1380; waarnemingen 22016 en 26012). Ook aan de Groeneweg, de Geuzenstraat en de Houtmansgracht, direct ten westen van het plangebied, zijn verschillende onderzoeken uitgevoerd, waarbij met name de resten van de stadsmuur zijn aangetroffen (onderzoeksmeldingen 5771, 16652⁶ en 17635). Aan de Geuzenstraat zijn daarnaast de resten van een kapel uit de Late-Middeleeuwen B aangetroffen (waarneming 21882). Als laatste kan nog een waarneming worden gemeld waarbij aan de Doelenstraat, vlakbij de brug over de gracht naar het plangebied toe, onder andere glas, schoeisel, eetgerei en bouw materiaal uit de Late-Middeleeuwen B tot en met de Nieuwe tijd is aangetroffen (waarneming 21876). Uit het historisch onderzoek (hoofdstuk 4) blijkt dat het plangebied onderdeel was van de polder Ouwe Gouwe, dat ongeveer in de 11^e eeuw is ontgonnen. De ontginning zal zijn begonnen vanaf de oeverwal van de Hollandsche IJssel en daarmee vanaf het zuidelijke deel van het plangebied. In de 14^e eeuw zijn de singels, waaronder ook de Fluwelensingel, aangelegd ter verdediging van de stad. Omdat met de aanleg van deze singels de afwatering van de polders ten noorden van de stad in gevaar kwam, is door het plangebied een weterring aangelegd, de Jan Verzwollen- of Kolfwetering. Deze weterring liep van noord naar zuid naar de Hollandsche IJssel ongeveer ter hoogte van waar nu het steegje de Kolfwetering ligt. Na de aanleg van de Karnemelksloot⁷ liep de weterring middels een duiker onder deze nieuwe sloot en aangrenzende weg door. De weterring is rond 1930 gedempt. Uit historisch kaartmateriaal blijkt dat in de periode tussen circa 1350 en 1900 alleen tussen de Fluwelensingel en de weterring bebouwing voorkwam, die in de loop van de eeuwen echter sterk in

6 Van dit onderzoek worden in Archis nog geen resultaten gemeld, echter op grond van de aanmelding van het vervolgonderzoek 17635 valt af te leiden dat er op drie locaties mogelijk resten van de stadsmuur zijn aangetroffen.

7 17^e eeuw

soort en omvang varieerde (hoofdstuk 4). In het begin van de 20e eeuw werd er een spoorlijn aangelegd langs de wetering, waarna ook de oostelijke delen van het plangebied bebouwd werden.

Vanwege de inklinkende veenbodem die in en om Gouda voorkomt is er in de loop van de geschiedenis veel zand en klei opgebracht om de bouw van huizen en bedrijven mogelijk te maken. In sommige gevallen kan daardoor het oorspronkelijke oppervlak op een diepte van 3 m –mv worden aangetroffen. Ook in grote delen van het plangebied zal zand en klei zijn opgebracht om bebouwing mogelijk te maken. Met name in die gebieden die telkens opnieuw bebouwd zijn kunnen op die manier meerdere dikke bewoningslagen zijn ontstaan.

5.3 Archeologische verwachting en aanbevelingen

Uit de geologische en archeologische ontwikkelingen blijkt dat binnen het plangebied in de diepte twee archeologische niveaus voorkomen, waarvan degene aan of nabij de oppervlakte⁸ in vier deelgebieden uiteenvalt. Ieder van deze niveaus en deelgebieden heeft een eigen archeologische verwachting en een daaraan gekoppelde aanbeveling voor de beste methode van inventariserend archeologisch onderzoek.

Onderste archeologisch niveau:

Op een diepte van 6,0 tot 10,0 m –mv komt op een stroomrug een archeologisch niveau voor waarin resten kunnen voorkomen uit de periode Mesolithicum tot Vroeg-Neolithicum. Indien toekomstige bouwwerkzaamheden tot deze diepte zouden reiken valt het aan te bevelen eerst een karterend booronderzoek uit te voeren.

Bovenste archeologisch niveau:

► Deelgebied 1:

⁸ Hiermee wordt dus het oorspronkelijke oppervlak samen met alle

In het gebied **ten zuiden van de Burgemeester Martensstraat en ten westen van de voormalige Jan Verzwollewetering** kunnen in het archeologische niveau aan de oppervlakte theoretisch resten voorkomen vanaf de Late-Romeinse tijd. Door de vele bouwwerkzaamheden in dit gebied sinds de 14^e eeuw zullen maar zeer weinig gebieden met een onverstoorde bodemopbouw overgebleven zijn, in veel gevallen zal het oorspronkelijke oppervlak begraven zijn onder meerdere ophogingslagen. Onverstoord resten uit de periode Laat-Romeinse tijd tot en met de Late-Middeleeuwen A zullen daardoor mogelijk op een diepte van enkele meters beneden maaiveld begraven liggen onder deze ophogingslagen. Resten uit de Late-Middeleeuwen B tot en met de Nieuwe tijd C kunnen in de ophogingslagen aanwezig zijn maar de conservatie hiervan zal afhangen van de mate van ophoging en de mate van graafwerkzaamheden in de ophogingslagen bij nieuwbouw. Voor deze terreinen kan het inventariserend onderzoek het beste bestaan uit een combinatie van een bureauonderzoek en een verkennend booronderzoek met name als het om diepe ingrepen gaat.

► Deelgebied 2:

In het gebied **ten zuiden van de Burgemeester Martensstraat en ten oosten van de voormalige Jan Verzwollewetering** kunnen in het archeologische niveau aan de oppervlakte theoretisch resten voorkomen vanaf de Laat-Romeinse tijd. Dit gebied is pas sinds het begin van de 20^e eeuw bebouwd. Hier kunnen nog terreinen voorkomen waar het oorspronkelijke oppervlak aan of dicht onder het huidige maaiveld voorkomt en waarin mogelijk resten uit de Laat-Romeinse tijd tot en met de Late-Middeleeuwen A kunnen voorkomen. Voor deze terreinen kan het inventariserend onderzoek het beste bestaan uit een combinatie van een bureauonderzoek en een verkennend booronderzoek.

► Deelgebied 3:

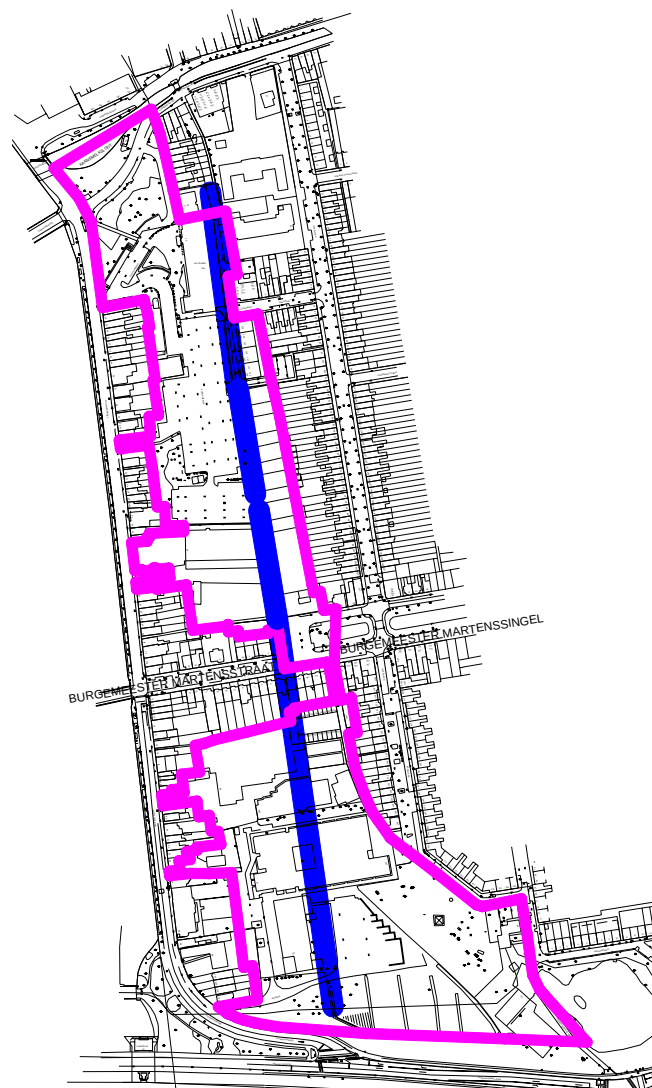
In het gebied **ten noorden van de Burgemeester Martensstraat en ten westen de voormalige Jan Verzwollewetering** kunnen in het archeologische niveau aan de oppervlakte resten voorkomen vanaf de ontginning van dit veengebied in de 11^e eeuw (Late-Middeleeuwen A). Door de vele

ophogingslagen bedoeld

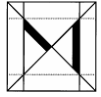
bouwwerkzaamheden in dit gebied sinds de 14^e eeuw zullen maar zeer weinig gebieden met een onverstoorde bodemopbouw overgebleven zijn, in veel gevallen zal het oorspronkelijke oppervlak begraven zijn onder meerdere ophogingslagen. Onverstoorde resten uit de Late-Middeleeuwen A zullen daardoor mogelijk op een diepte van enkele meters beneden maaiveld begraven liggen onder deze ophogingslagen. Resten uit de Late-Middeleeuwen B tot en met de Nieuwe tijd C kunnen in de ophogingslagen aanwezig zijn maar de conservatie hiervan zal afhangen van de mate van ophoging en de mate van graafwerkzaamheden in de ophogingslagen bij nieuwbouw. Voor deze terreinen kan het inventariserend onderzoek het beste bestaan uit een combinatie van een bureauonderzoek en een verkennend booronderzoek met name als het om diepe ingrepen gaat.

► **Deelgebied 4:**

In het gebied ten **noorden van de Burgemeester Martensstraat** en ten **oosten de voormalige Jan Verzwollewetering** kunnen in het archeologische niveau aan de oppervlakte resten voorkomen vanaf de ontginning van dit veengebied in de 11^e eeuw (Late-Middeleeuwen A). Dit gebied is pas sinds het begin van de 20^e eeuw bebouwd. Hier kunnen nog terreinen voorkomen waar het oorspronkelijke oppervlak aan of dicht onder het huidige maaiveld voorkomt en waarin mogelijk resten uit de Late-Middeleeuwen A kunnen voorkomen. Voor deze terreinen kan het inventariserend onderzoek het beste bestaan uit een combinatie van een bureauonderzoek en een verkennend booronderzoek.

Jan Verswollezones: gebiedskaart met aanduiding begrenzing onderzoeksgebied en (in blauw) het verloop van de vroegere Jan Verzwolle-/Kolfwetering (zie paragraaf 5.3)

5.4 Literatuur en kaarten

- Alterra, 2005: *Geomorfologische kaart van Nederland, 1:50.000, blad 38 W/O*, Wageningen)
- Berendsen, H.J.A. /E. Stouthamer, 2001: Geological – Geomorphological map of the Rhine-Meuse delta, the Netherlands, in H.J.A. Berendsen/E. Stouthamer (eds.), *Palaeogeographical development of the Rhine-Meuse delta, the Netherlands*, Assen, Addendum 1
- Gemeente Gouda, 2003: *Archeologische basiskaart Gouda*. Gouda
- Kramer, J. de, 2005: *Bureauonderzoek verkennende fase, Karnemelksloot, gemeente Gouda*, Katwijk (intern-Rapport, Becker & van de Graaf)
- Stichting voor Bodemkartering, 1984: *Bodemkaart van Nederland, 1:50.000, blad 38 West Gorinchem*, Wageningen
- Terradesk, 2006: *Nederland vanuit de lucht*. <http://www.terradesk.nl/index.asp> (geraadpleegd 23-08-2006)

6. CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

Toelichting bij de Kaart Cultuurhistorische Waarden

Samengevat op de huidige plattegrond van het onderzoeksgebied kan op basis van de in hoofdstuk 4 beschreven historische ontwikkeling en op grond van inventarisatie in het veld een inzicht worden gegeven in de nog resterende waardevolle cultuurhistorische elementen. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen elementen met een hoge, positieve, indifferente en negatieve waarde (storend).

Op de kaart zijn de waardevolle historische structuren aangeduid en is de waardevolle historische bebouwing weergegeven. Hieronder wordt de kaart kort toegelicht. Tevens wordt ingegaan op de geïntegreerde cultuurhistorische component op gebiedsniveau.

6.1 Historische ruimtelijke structuren

Inleiding, algemene indruk

In de loop der tijd is er zeer veel veranderd in dit deel van het Goudse stadsgebied. De ligging langs de binnenstadsrand maakte het tot een gebied met een relatief grote dynamiek. Een voorbeeld hiervan is de sloop van de al vrij dichte bebouwing in de late 16de eeuw, toen de vestingwerken van Gouda op een mogelijke belegering werden voorbereid en er een vrij schootsveld moest worden gerealiseerd.

Door de ligging bij de stadsgracht waarlangs ook een weg liep, kende het gebied een goede ontsluiting en leende het zich al vroeg voor de vestiging van allerlei bedrijvigheid, een functie die nog steeds een rol van betekenis speelt. Woonbebouwing ontstond vooral langs de randen, net buiten het onderzoeksgebied (Fluwelensingel, Klein Amerika, IJssellaan, Burgemeester Martenssingel en –straat).

De algemene indruk van het plangebied is, dat het met name deze omsluitende (en grotendeels buiten het eigenlijke plangebied vallende) randen zijn, die

interessante en goed herkenbare relictten uit de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied bezitten.

Op de binnenterreinen overheerst het beeld van de jongste fasen in de ontwikkelingsgeschiedenis door de aanwezigheid van recente functies (parkeerterreinen, fietsenstalling) en verscheidene weinig aantrekkelijke bedrijfsgebouwen met omliggende structuren uit vooral de tweede helft van de 20ste eeuw. Toch is ook in dit gebied de historische gelaagdheid en afleesbaarheid niet geheel uit beeld verdwenen.

Duidelijke sporen

Van deze roerige ontwikkelingsgeschiedenis zijn op verschillende plekken in en direct rond het plangebied sporen behouden gebleven. Sommige sporen zijn nog zeer duidelijk aanwezig, zoals:

- **het verloop van de Goejanverwelledijk, de Fluwelensingel, de IJssellaan en de Karnemelksloot.** Deze structuren zijn (indirect) ontstaan uit de middeleeuwse ontginningsstructuur van het polderlandschap. Genoemde structuren liggen merendeels net buiten het eigenlijke plangebied, en hebben een (zeer) hoge cultuurhistorische waarde. Deze structuren zijn alleen in de Kaart Cultuurhistorische Waarde achterin dit rapport opgenomen als ze (deels) binnen het onderzoeksgebied liggen.

- nog net binnen het onderzoeksgebied valt het westelijke uiteinde van de **Burgemeester Martenssingel**, onderdeel van het in 1908 goedgekeurde uitbreidingsplan van Gouda en een bijzondere stedenbouwkundige structuur. Door de ruime boog die dit singeltracé volgt, het brede profiel en de fraaie inrichting met gescheiden rijbanen, singelgracht, plantsoenen en bruggen is de singel een zeer bepalende historische structuur met een hoge stedenbouwkundige en

cultuurhistorische waarde.

Kleinere relictten

In andere gevallen zijn het slechts relictten van vroegere ruimtelijke structuren, zoals

- het in de verkaveling zichtbare verloop van de **Jan Verswollen-/Kolfwetering** (een secundaire structuur in het veenontginningslandschap)

- **het tracé van de verdwenen spoorlijn** van Gouda naar Schoonhoven (de oorspronkelijke spoordijk is geheel afgegraven)

- sporen van **oude perceelsstructuren**, die van voor het midden van de 19de eeuw dateren. Enkele delen van de achtererfbegrenzingsen van panden aan de Fluwelensingel kunnen zelfs teruggaan tot de late Middeleeuwen.

- geheel in het zuiden van het plangebied bevinden zich **slootstructuren**, tegenwoordig onderdeel van de in het begin van de 20ste eeuw gestichte stadskwekerij, waarin vermoedelijk de resten van de oude Kolfwetering (de meest westelijke sloot) en een oude ontginningsloot (de vierde sloot vanuit het westen) behouden zijn gebleven. Als dat juist is gaan deze resten terug tot de prestedelijke ontwikkelingsfase van het gebied.

Parkstructuur

- Een wat omvangrijker historische ruimtelijke structuur is het parkachtige ensemble direct ten zuiden van de Karnemelksloot, tot stand gekomen in de 19de eeuw naar ontwerp van tuinarchitect Jan

David Zocher jr. als onderdeel van de verfraaiingen van de Goudse stadsrand. Het betreft een door een sierlijk gebogen weg doorsneden ruim, met forse bomen beplant plantsoen, waarin de kenmerken van de Landschapsstijl herkend kunnen worden. Ten zuiden van dit plantsoen bevindt zich in het verloop van de weg Klein Amerika een oud relict van een wegstructuur, die de contouren volgt van het bolwerk dat hier tot in de 19de eeuw lag.

Op de *Kaart Cultuurhistorische Waarden* zijn de belangrijke **historische structuren** in beeld gebracht met de hierboven afgebeelde symbolen. *Het betreft de aanwezige c.q. zichtbare en nog goed herkenbare structuren, die kenmerkend zijn voor de perioden waarin ze zijn ontstaan, dan wel voor een specifieke ontwikkeling binnen het gebied (functie).* Deze ontwikkeling is beschreven in hoofdstuk 4.

De overige structuren, zoals infrastructuur rond de vrij jonge bedrijfsgebouwen, de inrichting van het parkeerterrein Klein Amerika en het gebied van de Sociale Werkvoorziening /Kwekerij hebben geen specifieke cultuurhistorische kwaliteit en kunnen als indifferent worden aangemerkt.

6.2 (Historisch-) bouwkundige objecten

Binnen de grenzen van het onderzoeksgebied Jan Verswollezones is de bebouwing over het algemeen relatief jong (merendeels na 1945) en van lage historische waarde. Het betreft veelal grote bedrijfspanden, opslagruimten en (auto)stallingen met een geringe architectuur- of bouwhistorische betekenis en/of veelal herhaaldelijk verbouwd of uitgebreid, waardoor de oorspronkelijke herkenbaarheid teniet is gedaan. Er zijn echter ook nog enkele min of meer waardevolle gebouwen in het gebied te vinden.

De waarden

Op de cultuurhistorische kaart is op basis van informatie verkregen door

veldwerk, literatuur- en archiefonderzoek en uitgaande van de bestaande monumentenlijst een differentiatie aangebracht in de waardering en beschermings-status van de bebouwing. Er worden vier kwaliteitsgradaties onderscheiden:

Hoge cultuurhistorische waarde:

Objecten, die typerend dan wel zeldzaam en van wezenlijk en onlosmakelijk belang zijn voor het gebied en zijn historische ontwikkeling. Op grond van hun architectonische verschijningsvorm, historische bouwconstructies, stedenbouwkundige kwaliteiten en/of bijzondere historische belang voor Gouda in het algemeen en het onderzoeksgebied in het bijzonder, is er sprake van een hoge cultuurhistorische waarde. Deze waarde is dusdanig hoog, dat behoud (en bescherming) van deze objecten wenselijk is of reeds een feit is. Aanpassing en verandering is mogelijk, mits de cultuurhistorische kwaliteiten gewaarborgd blijven.

Deze waarde is eveneens van toepassing op alle gemeentelijke en rijksmonumenten die net buiten het onderzoeksgebied liggen, en die ook in de kaart zijn opgenomen.

- Van **hoge waarde** is het breed opgezette woon-/bedrijfspan **Fluwelensingel 59a-b**, een voorbeeld van karakteristieke zakelijke architectuur uit de jaren '30 van de 20ste eeuw, dat in deze analyse aandacht verdient omdat één van de ontsluitingswegen van het binnengebied onder dit pand doorloopt en aansluit op de Fluwelensingel.

- Het enige, nog uit de late 19de eeuw stammende bedrijfspan (voormalige timmerwerkplaats /ws. meubelfabriek) **achter Fluwelensingel 94** (het laatste pand is gemeentelijk monument en behoort mogelijk bij het vroegere bedrijfscomplex) is door de nog goed herkenbare historische bedrijfsarchitectuur van hoge waarde.

- In de randzone direct buiten het onderzoeksgebied bevindt zich een groot aantal historische panden, die vanwege hun architectuur- en bouwhistorische en stedenbouwkundige kwaliteiten cultuurhistorische waarde bezitten. De Fluwelensingel heeft aan de oostzijde een aantrekkelijke, grotendeels historische singelbebouwing, bestaande uit een vrijwel aaneengeschakelde reeks woonhuizen en bedrijfspanden uit de 19de en 20ste eeuw. Sommige panden bezitten mogelijk zelfs oudere onderdelen. Een aantal van deze panden is beschermd als gemeentelijk monument. Ook aan de noordostrand van het gebied bevindt zich een reeks gave 19de-eeuwse woonhuispanen (Klein Amerika 2-14), die als gemeentelijk monument zijn beschermd. Voorts bevinden zich nog waardevolle ensembles aan de IJssellaan, de Karnemelksloot en de Burgemeester Martensstraat en –singel. De beschermde objecten in deze randzones zijn op de waardenkaart weergegeven, omdat zij in enkele gevallen direct tegen de plangebiedgrens staan. De overige cultuurhistorisch waardevolle objecten in genoemde straatwanden zijn verder niet geïnventariseerd.

Positieve cultuurhistorische waarde:

Objecten, die typerend en van enig belang zijn voor het gebied en zijn historische ontwikkeling. Hun waarde is als gevolg van beperktere architectonische kwaliteiten, recente wijzigingen of partiële sloop niet zo hoog als bij de objecten van hoge cultuurhistorische kwaliteit. Behoud is wenselijk, maar niet noodzakelijk. In sommige gevallen is nader (bouw)historisch onderzoek gewenst om de tot een definitieve waardering te komen.

- Het bedrijfsgebouw **Fluwelensingel 86a** (GMG Melkert bv Metaalwarenfabriek) is als positief beoordeeld vanwege de mogelijk aanwezige restanten van oudere bedrijfsarchitectuur (laat 19de /vroeg 20ste-eeuws?) in het overigens herhaaldelijk uitgebreide en sterk

gewijzigde complex. Op het terrein van dit complex liggen nog relictten van smalspoorrails. Aanvullend bouwhistorisch onderzoek zou meer informatie kunnen opleveren over de ouderdom, de ontwikkelingsgeschiedenis en de cultuurhistorische waarde van het complex.

- Het noordwestelijke gedeelte van het bedrijfsgebouw **achter Fluwelensingel 60-66** is nog aan aardig voorbeeld van bedrijfsarchitectuur uit het Interbellum en is als “positief” beoordeeld.

- Tenslotte kreeg ook het karakteristieke, maar in enkele details gewijzigde transformatorhuisje **Klein Amerika 1a** het predikaat “positief”.

Indifferente cultuurhistorische waarde:

Bouwkundige objecten van in het algemeen van lage cultuurhistorische kwaliteit, vanwege geringe ouderdom, matige architectuurhistorische waarde en/of te sterke aantasting van het oorspronkelijke karakter. Behoud omwille van cultuurhistorische kwaliteit is niet aan de orde.

- De meeste gebouwen in het gebied zijn noch typerend noch verstorend te noemen (mede door hun verscholen ligging op een binnenterrein) en als “**indifferent**” aangemerkt.

Negatief:

Bouwkundige objecten zonder cultuurhistorische waarde, die door hun omvang, vormgeving, materiaalgebruik en prominente situering als storende elementen in hun omgeving kunnen worden ervaren.

- Het bedrijfsgebouw **Fluwelensingel 59** is vanwege de weinig aansprekende architectuur en de duidelijke zichtbaarheid ervan vanaf de openbare weg (Fluwelensingel) als negatief gekwalificeerd.
- Ook de betonnen **grondopslagconstructie** op het terrein van de **stadskwekerij** is als negatief aangemerkt vanwege het rommelige beeld en de duidelijke zichtbaarheid ervan vanaf de Goejanverwelledijk

6.3 Waardevolle historische groenelementen

Hoge cultuurhistorische waarde

Verspreid in het onderzoeksgebied vindt men een aantal waardevolle

historische of naar historische situaties verwijzende groenelementen, die typerend of zeldzaam zijn en een wezenlijke bijdrage leveren aan de cultuurhistorische component binnen het gebied en/of karakteristiek zijn voor het beeld. Deze groenelementen zijn behoudenswaardig.

- De belangrijkste historische groenelementen vindt men in de 19de-eeuwse parkaanleg in het noordelijke deel van het onderzoeksgebied. In een kleinschalige, vrij gave landschappelijke aanleg met grasvelden en brede borders staat een groot aantal forse oude bomen van verschillende soorten. Het gebied heeft een hoge cultuurhistorische waarde.
- In het noordelijke gebiedsdeel valt een deel van de achtertuin van het pand Fluwelensingel 35 binnen het plangebied. Het betreft het achterste deel van een grote, rijk begroeide tuin die uit de late 19de eeuw stamt, waarin diverse forse (oude) bomen zijn te vinden (hoge waarde).
- Nog net binnen het onderzoeksgebied valt het westelijke uiteinde van de Burgemeester Mantenssingel, een monumentale structuur, die in het begin van de 20ste eeuw is aangelegd als onderdeel van het in 1908 goedgekeurde stadsuitbreidingsplan van Gouda. De watersingel in deze structuur wordt begeleid door brede, met gras ingezaaide stroken met diverse bomen en heesters. Deze markante stedenbouwkundige structuur heeft een hoge cultuurhistorische waarde.

- Op een aantal plaatsen achter de bebouwing aan de Fluwelensingel staan waardevolle individuele bomen die zijn opgenomen in de Gemeentelijke Monumentale Bomenlijst. In vijf gevallen staan deze net buiten het onderzoeksgebied in achtertuinen, en in een geval binnen het onderzoeksgebied op de parkeerplaats bij Fluwelensingel 86.

- Elders in het gebied staan nog enkele forse incidentele groenelementen zoals de beeldbepalende bomen voor de Stadswinkel, en de grote wilg aan de oostrand van het parkeerterrein Klein Amerika (hoge waarde, grote groene stippen op de kaart).

Positieve cultuurhistorische waarde:

- Enkele boomgroepen of reeksen zijn vooral van enig belang als markante accenten in het plangebied, zoals verspreid staande voorbeelden bij het parkeerterrein Klein Amerika, in het zuidelijke deel van het plangebied en in het wijkparkje aan de IJssellaan. In enkele gevallen markeren ze oude perceelsgrenzen en ondersteunen ze daarmee de leesbaarheid van de historische gelaagdheid in het gebied (bomenrijen in oost-west-richting op parkeerterrein Klein Amerika, populierenreeks ten noorden van het pand van de sociale werkvoorziening Fluwelensingel 97 en de rij populieren ten zuiden van Fluwelensingel 107. Deze bomen zijn met kleine groene stippen op de kaart weergegeven.

De hoogwaardige en positieve groenelementen zijn op de waardenkaart vermeld. De overige groenelementen (bomen, groenperken, het wijkparkje aan de IJssellaan en de Stadskwekerij) hebben indifferente cultuurhistorische waarde.

6.4 Archeologie

Zie hoofdstuk 5.

7. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

7.1 Conclusies algemeen

Concluderend kan worden gesteld dat ondanks de diverse ruimtelijke ingrepen in het verleden, de historische component in de Jan Verswollezones nog steeds aanwezig is, zij het dat deze door de huidige invulling en het gebruik maar een bescheiden rol van betekenis speelt.

De hoge cultuurhistorische waarden liggen vooral in de buiten het plangebied vallende randzone, waar sprake is van sterke historisch-ruimtelijke structuren (de Goejanvervelledijk, Karnemelksloot, Fluwelensingel, IJssellaan, Burgemeester Martensstraat en –singel, deze laatste als onderdeel van een hoogwaardig stedenbouwkundig plan) en een zeer markante randbebouwing, waaronder vele beschermde monumenten.

Binnen het gebied zijn vooral van belang:

Hoge waarde

- Het parkgebied met 19de-eeuwse aanleg en beplanting ten zuiden van de Karnemelksloot, met de doorsnijdende wegstructuur van de weg Karnemelksloot
- Het achterste deel van de achtertuin van Fluwelensingel 35
- Het westelijke uiteinde van de Burgemeester Martenssingel met centraal daarin een singel met plantsoenen
- Het wegtracé van het westelijke deel van Klein Amerika, herinnerend aan het verloop van het vroegere bolwerk ter plekke
- Enkele individuele groenelementen, tuin achter Fluwelensingel 35
- Pand Fluwelensingel 59a-b
- Pand Fluwelensingel, achter nr. 94

In de kaart Waardevolle Gebieden Cultuur Historische Hoofdstructuur die is opgenomen in de Nota Cultuurhistorie van de Gemeente Gouda zijn de volgende elementen in het gebied opgenomen als zijnde van zeer hoge en

hoge waarde

- Het zuidelijke deel van het gebied valt binnen de molenbiotoop van Molen 't Slot (zeer hoge waarde)
- Een smalle zone langs de Fluwelensingel is opgenomen als 'Kern, lint resp. verspreide bebouwing, waarde zeer hoog: structuur intact, gave monumentale bebouwing'
- De Burgemeester Martensstraat en –singel zijn inclusief de bebouwing erlangs opgenomen als 'Kern, lint resp. verspreide bebouwing, waarde zeer hoog: structuur intact, redelijk gave bebouwing'

Positieve waarde

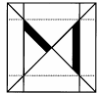
- Perceelsgrenzen als relict van de voormalige Jan Verswollen-/Kolfwetering en slotenstructuur in het zuidelijke deel van het gebied met mogelijk restant van de Kolfwetering en een oude poldersloot
- Perceelsgrenzen als relict van de verdwenen spoorlijn/spoordijk Gouda-Schoonhoven
- Relicten van oude perceelsstructuren van voor 1850
- Bedrijfspannend Fluwelensingel achter 59-a-b
- Bedrijfspannend Fluwelensingel 86a
- Transformatorhuisje Klein Amerika 1a
- Enkele incidentele bomen en boompartijen her en der in het gebied

7.2 Aanbevelingen

Vanuit cultuurhistorisch oogpunt kunnen de volgende aanbevelingen worden gedaan ten aanzien van de bovengrondse en ruimtelijke cultuurhistorische component:

Behoud

- ❖ Integraal behoud van de als hoogwaardig aangegeven cultuurhistorische elementen.

- ❖ Zoveel mogelijk behoud van elementen met een positieve cultuurhistorische waarde. Wanneer deze elementen niet behouden kunnen worden, dan deze documenteren.
- ❖ Behoud van het gesloten karakter van de cultuurhistorisch hoogwaardige gevelwanden langs de Fluwelensingel en het noordelijke deel van Klein Amerika; gebruik maken van de bestaande doorgangen naar het binnenterrein.
- ❖ De molenbiotoop respecteren.

Ontwikkeling

- ❖ De cultuurhistorische identiteit van het gebied zou kunnen worden versterkt door de onderliggende structuur van het veenontginningslandschap verder te benadrukken of zelfs als uitgangspunt te nemen. Dit kan door het beter zichtbaar maken van de nog bestaande relictten van dit landschap (de noord-zuid gerichte wetering/en oude slotensystemen), het handhaven of bijplaatsen van aan dit landschap verwante boomsoorten (bijvoorbeeld populier, wilg). Ook bij het inbrengen van nieuwe structuren kunnen de kenmerken van het veenontginningslandschap als inspiratiebron worden gebruikt.
- ❖ Wellicht kan ook het voormalige spoortracé bij nieuwe ontwikkelingen als inspiratiebron dienen.
- ❖ Het plangebied is een binnenterrein, dat in ruimtelijk en functioneel opzicht altijd ondergeschikt was aan de randbebouwing. De bebouwing van het binnenterrein dringt zich nergens op aan de randbebouwing met zijn, vooral aan de zijde van de Fluwelensingel en de Burgemeester Martensstraat/-singel, hoge ensemblewaarde. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt is het aan te bevelen met deze context rekening te houden.

Nader onderzoek

- ❖ Bouwhistorisch onderzoek van het complex Fluwelensingel 86a, om de historische betekenis van dit complex beter te kunnen duiden en eventueel interessante relictten van oude bedrijfsbebouwing te

documenteren.

7.3 Archeologische verwachting en aanbevelingen

Zie hiervoor paragraaf 5.3.

INVENTARISATIELIJST GEBOUWDE OBJECTEN MET CULTUURHISTORISCHE WAARDE JAN VERSWOLLEZONE GOUDA

RM = beschermd rijksmonument
GM = beschermd gemeentelijk monument
JBa = potentieel gemeentelijk monument
JBb = potentieel gemeentelijk monument van jongere bouwkunst
(bovenstaande kwalificaties zijn afkomstig van de lijst van waardevolle panden van de gemeente Gouda!)

Hoge waarde = complex of object met een hoge cultuurhistorische waarde, opgenomen in de CHA Jan Verswollezone

Positieve waarde = complex of object met een positieve cultuurhistorische waarde, opgenomen in de CHA Jan Verswollezone

NB: de binnen het plangebied liggende bebouwing is in deze lijst rood of oranje aangeduid!

ADRES KWALIFICATIE

Burgemeester Martenssingel 129-131	JBa
Burgemeester Martenssingel 133-135	GM
Burgemeester Martenssingel 137-139	GM

Burgemeester Martensstraat 2-4	JBb
Burgemeester Martensstraat 6-6a8	JBb
Burgemeester Martensstraat 8	JBb
Burgemeester Martensstraat 12	JBb
Burgemeester Martensstraat 1	JBb
Burgemeester Martensstraat 5-7	JBb
Burgemeester Martensstraat 9-15	JBb
Burgemeester Martensstraat 19-21	JBb

Fluwelensingel 0 Doelenbrug	GM
Fluwelensingel 36	GM
Fluwelensingel 38	GM
Fluwelensingel 39	GM
Fluwelensingel 46	GM

Fluwelensingel 52-53	GM
Fluwelensingel 54-55	GM
Fluwelensingel 59a-b	hoge waarde
Fluwelensingel, achter 59a-b	positieve waarde
Fluwelensingel 71	GM
Fluwelensingel 72	GM
Fluwelensingel 73	GM
Fluwelensingel 74	GM
Fluwelensingel 75	GM
Fluwelensingel 76	GM
Fluwelensingel 86a	positieve waarde
Fluwelensingel 87	GM
Fluwelensingel 88	GM
Fluwelensingel 90	GM
Fluwelensingel 93	GM
Fluwelensingel 95	GM
Fluwelensingel, achter 94	hoge waarde
Fluwelensingel 106	GM

IJssellaan 2/Karnemelksloot 22	RM
IJssellaan 32-38	JBb
IJssellaan 116a	GM
IJssellaan 167a-c	JBa

Karnemelksloot Cornelis Ketelbrug	GM
Karnemelksloot Jan Verzwollebrug	GM

Klein Amerika 1	GM
Klein Amerika 1a (trafohuisje)	positieve waarde
Klein Amerika 2	GM
Klein Amerika 4	GM
Klein Amerika 6	GM
Klein Amerika 7	GM
Klein Amerika 9	GM
Klein Amerika 11	GM
Klein Amerika 12	GM
Klein Amerika 14	GM

8. LITERATUUR/BRONNEN

- Archiefstukken, foto's en kaartmateriaal uit het Streekarchief Hollands Midden te Gouda
- *Belvedere, beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*, uitgave van de departementen Cultuur, Ruimtelijke Ordening, Natuurbeheer/Recreatie en Verkeer en Waterstaat, VNG Uitgeverij.
- *Het Groene Hart in kaart*, (CD ROM met kaarten uitgegeven door het Streekarchief Hollands Midden), Gouda 2000
- *Kadastrale Atlas Zuid-Holland 1832, dl.16: Gouda*, Alphen aan den Rijn 2002
- P.H.A.M. Abels e.a. (red.), *Duizend jaar Gouda, een stadsgeschiedenis*, Hilversum 2002
- H. Boevé, *Treinen, trams en stations rondom Gouderak en Gouda*, Gouderak 2006
- W. Denslagen, *De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Gouda*, Zeist-Zwolle 2001
- Gemeente Gouda, *Nota Cultuurhistorie*, Gouda 2004
- J.A. Hendriks, *De ontginning van Nederland. Het ontstaan van de agrarische cultuurlandschappen in Nederland*, Utrecht 1998
- Th. de Jong, *Gouda in vogelvlucht. Profielgezichten, Kaarten, Plattegronden en Spiegelprenten 1498/1982*, Alphen aan den Rijn 1982
- A. Scheygrond, *De namen der Goudse straten, wijken, bruggen, sluizen, waterlopen en poorten*, Alphen aan den Rijn 1981
- J. Schouten, *Gouda door de eeuwen heen*, Alphen aan den Rijn 1977
- B. de Wit, *Op hoop van zaken. De industrialisatie van Gouda 1813-1913*, Gouda 2004
- <http://goudanet.webclusive.com/metadot/>
- <http://www.fotovangouda.info/>
- <http://www.gouda.org/>
- <http://www.xs4all.nl/~nieko/stations.htm>